

Papp Júlia

Sigmund von Herberstein kiadványainak magyar vonatkozású illusztrációi*

Sigmund (Sigismund) Freiherr von Herberstein¹ (1486–1566), akit I. Miksa császár (1459–1519) 1514. szeptember 26-án lovaggá ütött és udvari szolgálatba állított,² 1515 és 1553 között I. Miksa, V. Károly (1500–1558), I. Ferdinánd (1503–1564) és II. Miksa (1527–1576) hivatalnokaként majdnem 70 diplomáciai

* A tanulmány a *Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet* program keretében, a Tempus Közalapítvány és a bécsi Collegium Hungaricum támogatásával készült.

¹ KUMAR, J. M., *Geschichte der Burg und Familie Herberstein*, Wien, Carl Gerold, 1817; Friedrich von ADELUNG, *Sigmund Freiherr von Herberstein, Mit besonderer Rücksicht auf seine Reisen in Rußland*, St. Petersburg, N. Gretsche, 1818; KRONES, Franz, *Sigmund von Herberstein, Ein Lebensbild mit besonderer Rücksicht auf die Beziehungen Herberstein's zur Steiermark und seine Schriften*, Graz, Verlag des Verfassers, 1871; NEHRING, Prof. Dr. Alfred, *Über Herberstein und Hirsfogel, Beiträge zur Kenntnis ihres Lebens und ihrer Werke*, Berlin, Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung, 1897; *Sigmund Freiherr von Herberstein, Beschreibung Moskaus der Hauptstadt Russlands samt des Moskowitischen Gebietes 1557*, hg. von Bertold Picard, Graz, Köln, Verlag Styria, 1966; PICARD, Bertold, *Das Gesandtschaftswesen Ostmitteleuropas in der frühen Neuzeit, Beiträge zur Geschichte der Diplomatie in der ersten Hälfte des sechzehnten Jahrhunderts nach den Aufzeichnungen des Freiherrn Sigmund von Herberstein* (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropas, 6), Wien-Köln-Weimar, Böhlau, 1967; részletes irodalom: 175–183; MENDE, Ursula, *Westeuropäische Bildzeugnisse zu Rußland und Polen bis 1700, Ein Beitrag zur historischen Bildkunde*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln, Bamberg, 1968, 6–13, 82–84; *Die Steiermark, Brücke und Bollwerk*, Schloß Herberstein bei Stubenberg 3. Mai bis 26. Oktober 1986., Gerhard Pferschy, Peter Krenn hrsg. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives, Band 16), Graz, 1986, 529–558; *Sigmund von Herberstein, Kaiserlicher Gesandter und Begründer der Russlandkunde und die europäische Diplomatie* Gerhard Pferschy hrsg. (Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchives), Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1989; RILL, Gerhard, *Fürst und Hof in Österreich von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526), I. Außenpolitik und Diplomatie* (Forschungen zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte, 7), Wien, Köln, Weimar, Böhlau, 1993, 96–105, 160–164; TERSCH, Harald, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit (1400–1650), Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien Köln, Weimar, Böhlau, 1998, 193–213; *450 Jahre Sigismund Von Herbersteins Rerum Moscoviticarum Commentarii 1549–1999: Jubiläumsvorträge*, Edgar Hösch, Frank Kämpfer, Reinhard Frötschner hrsg. (Schriften Zur Geistesgeschichte Des Ostlichen Europa), Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 2002; GEIER, Wolfgang, *Russische Kulturgeschichte in diplomatischen Reiseberichten aus vier Jahrhunderten, Sigismund von Herberstein, Adam*

úton vett részt. Közülük a legjelentősebb és legismertebb két oroszországi útja volt 1516–1518-ban és 1526–1527-ben. Az útiélményeiről beszámoló *Rerum Moscoviticarum Commentarii* című munkája, melyben elsőként ismertette meg Európát az ottani társadalmi berendezkedéssel, vallással, szokásokkal, földrajzi sajátosságokkal, állatvilággal, 1549-es bécsi megjelenése után számos újabb – köztük olasz, német, angol és cseh nyelvű – kiadást ért meg.³ 1516-ban Miksa parancsá-

Olearius Friedrich Christian Weber, August von Haxthausen (Studien der Forschungsstelle Ostmitteleuropa an der Universität Dortmund), Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 2004; ENENKEL, Karl A. E., *Die Erfindung des Menschen, Die Autobiographik des frühneuzeitlichen Humanismus von Petrarca bis Lipsius*, Berlin, New York, De Gruyter, 2008, 546–574; DENICOLÒ, Barbara, *Auftrag und Erkundung, Sigmund von Herberstein = historia.scribere*, 2(2010), 291–308; részletes irodalom: 305–307; *Sigismund Herberstein, Zwischen Privat und Staat*, Szimpozion a bécsi egyetemen 2016. szeptember 20–21-én. (http://www.skica.at/w/images/0/09/Internationales_Symposium_Programm.pdf. Letöltve: 2021. április 24.); *Im Auftrag des Kaisers, Sigismund von Herberstein und seine Reisen nach Moskau vor 500 Jahren*, Dienstag, 30. Mai bis Mittwoch, 31. Mai 2017., Universität Graz, Internationale Konferenz; MORITZ, Tilman G., *Autobiographik als ritterschaftlichen Selbstverständigung, Ulrich von Hutten, Götz von Berlichingen, Sigmund von Herberstein*, Göttingen, Unipress, 2019, 141–195.

² Önéletírásában az 1514-es év eseményei között ezt olvashatjuk: Miksa szeptember 26-án két másik katonával együtt Innsbruckban „mit ritterlicher Wirde zierlichen begabte...” *Sigmund Freyherr zu Herberstain / Neyperg / und Guetenhag / Obrister Erb-Camrer / und Obrister Trucksäß inn Cärndten / Denen Gegenwürtigen und Nachkommenden Freyherrn zu Herberstain. Seines Thuens, Diensten und Raysens mit trewer vermanung, sich zu Tugenden unnd guetem wesen zeschicken*, Zu Wienn in Osterreich, durch Michaeln Zimerman gedruckt, in M. D. LXI. Jar. o. n. (VD 16 ZV 22611) Az eseményt oroszországi útleírása első német kiadásának illusztrációja, illetve annak felirata is megőrkítette. *Moscovia der Hauptstat in Reissen / durch Herrn Sigmunden Freyherrn zu Herberstain...* Wien, Zimmermann, 1557. Vö. PICARD 1967, i. m. 166; PFERSCHY, KRENN 1986, i. m. 547; WIESFLECKER, Hermann, *Der Mensch Siegmund von Herberstein* = PFERSCHY hrsg. 1989, i. m. 4, 9; SENFT, Hilde und Willi, *Aufbruch ins Unbekannte, 50 österreichische Forscher und Entdecker von Herberstein bis Harrer*, Graz, L. Stocker, 1999, 16; DENICOLÒ 2010, i. m. 293. Tévesen 1508-as lovaggá ütéséről ír: POE, Marshall, *Sigismund von Herberstein and the Origin of the European Image of Muscovite Government* = KÄMPFER, FRÖTSCHNER hrsg. 2002, 133.

³ VD 16 H 2202. Vö. DENIS, Michael, *Wiens Buchdruckergeschicht bis M.D.LX*. Wien, bey Christian Friedrich Wappler, 1782, 705. tétel, 656–657; *Ueber das Kupferstichwerk des Augustin Hirschvogel*, Nach Aufzeichnungen des verstorbenen J. A. BÖRNER in Nürnberg = *Archiv für die zeichnenden Künste*, Leipzig XII(1866), I und II. Heft. 73–100. (90–91, 93); NEHRING 1987, i. m.; MENDE 1968, i. m.; LEITSCH, Walter, *Probleme bei der Edition von Herbersteins Moscovia* = PFERSCHY hrsg. 1989, i. m. 165–178; *Das Rußlandbuch Sigismunds von Herberstein „Rerum Moscoviticarum commentarii” 1549–1999*, Beiträge zu Ehren der internationalen Tagung im Oktober 1999 an der Universität Münster, Kämpfer hrsg., Hamburg, 1999; POE, Marshall T., „A People Born to Slavery”, *Russia in Early Modern European Ethnography, 1476–1748*, New York, Cornell University Press, 2000, 117–144; SCHOLZ, Birgit, *Von der Chronistik zur modernen Geschichtswissenschaft. Die Warägerfrage in der russischen, deutschen und schwedischen Historiographie*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 2000, 119–140; POE, Marshall, *Sigismund von Herberstein and the Origin of the European Image of Muscovite Government* = HÖSCH et al. 2002, i. m. 131–172; GEIER, Wolfgang, *Russische Kulturgeschichte in diplomatischen Reiseberichten aus vier Jahrhunderten:*

ra II. Keresztély (1481–1559) dán királyhoz, majd 1518-ban Budára utazott, ahol II. Lajossal (1506–1526) tárgyalt. Beszámolt az 1518-as rákosi országgyűlésen szerzett tapasztalatairól: a pompás bankettek, a résztvevők fényűző gazdagsága mellett a király nagy nyomorúságban élt.⁴ 1519-es spanyolországi útján találkozott Miksa akkor még ott élő unokáival és utódaival, a későbbi I. Ferdinánddal és V. Károllyal. Több rövid magyarországi utazása mellett 1541-ben I. Ferdinánd megbízásából ismét Budára utazott, hogy I. (Nagy) Szulejmán (1494–1566) szultánnal tárgyaljon. 1542-ben Krakkóba érkezett, hogy előkészítse I. Ferdinánd legidősebb lánya, Habsburg Erzsébet (1526–1545) és Zsigmond Ágost (1520–1572) lengyel trónörökös, a későbbi II. Zsigmond Ágost lengyel király házasságát,⁵ amely a következő évben meg is történt. A házasságkötés előtt Herberstein kísérette el a menyasszonyt Krakkóba. 1545-ben ismét Lengyelországba utazott, hogy átadja Erzsébet királyné hozományát.⁶

Herberstein saját korabeli ismertségének, illetve tevékenysége napjainkig tartó, s az utóbbi időkben erőteljesen megélnkülő recepciójának okát nemcsak abban kereshetjük, hogy ő volt Oroszország első európai „felfedezője” és ismertetője, hanem írói, ezen belül rendkívül termékeny autobiográfiai tevékenységében is. Oroszországi útleírásainak számos kiadása mellett az 1550-es évek második felétől Raphael Hoffhalter (1525–1530 körül–1568)⁷ és Michael Zimmermann bécsi nyomdájában különböző címekekkel és többé-kevésbé eltérő szövegekkel, latin és német nyelven önéletrajzi kiadványokat jelentetett meg, melyek többsége illusztrációkat is tartalmazott. Míg a korábbi szakirodalom úgy vélte, hogy a latinul és németül megjelent önéletrajzai egymás szabad fordításai, az újabb kutatások szerint a különböző nyelvű beszámolók eltérő szövegeivel a szerző különböző olvasótáborokat célt meg. Karl Enenkel szerint az 1558-ban Bécsben negyedré méretben megjelent, majd 1560-ban reprezentatív fólióméretben újra kiadott, *Gratae Posteritati Sigismundus Liber Baro in Herberstain Neyberg & Guettenhag...* című kiadványát⁸ inkább a nemzetközi humanista irodalmi közönségnek – *Respublica litteraria* – szánta, a német nyelvű⁹ pedig családjának és

Sigmund von Herberstein, Adam Olearius, Friedrich Christian Weber, August von Haxthausen, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 2004.

⁴ NEHRING 1897, i. m. 3–4; SZAMOTA István, *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeteken*, 1054–1717, Bp., Franklin Társulat, 1891, 147–148.

⁵ TERSCH 1998, i. m. 200–201.

⁶ NEHRING 1897, i. m. 7.

⁷ A lengyel származású, 1563-tól haláláig Debrecenben Váradon és Gyulafehérvárott dolgozó tipográfusról legújabban ld.: BÁNFI Szilvia, *A sokszorosított grafika szerepe Raphael Hoffhalter tipográfus tevékenységében = Művészettörténeti Értesítő*, (68)2019, 1–2, 5–31.

⁸ VD 16 H 2201. Vö. DENIS 1782, i. m. 580. tétel, 554, 630. tétel, 597; BÖRNER 1866, i. m. 90; NEHRING 1897, i. m. 65–71; *Gratae Posteritati Studijska izdaja*, szerk. Matej Hriberšek, Jedet Vodopivec, Dejan Zadavec, Polona Vidmar, Ptuj, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, 2014.

⁹ *Sigmund Freyherr zu Herberstain Neyperg und Guttenhag oberster Erbcamrer... Den Gegenwurtign und nachkomenden Freyherrn zu Herberstain...* Wien, Raphaeln Hoffhalter, d. n. Vö. DENIS 1782, i. m. 740. tétel, 686. (VD 16 ZV 7718); DENIS, Michael, *Nachtrag zu seiner Buch-*

utódainak. A német kiadásban sok utazási részletet tett közzé, hogy a család jövődjé diplomatainak útmutatást adjon, a latinban kevesebbet, itt inkább a humanista diskurzuson volt a hangsúly: irodalmi eszközökkel akarta személyét és cselekedeteit megörökíteni az utókornak.¹⁰ Herberstein a latin kiadáshoz több történeti-politikai kommentárt fűzött, Szulejmánnal történt 1541-es budai találkozása kapcsán például részletesen írt a korabeli katonai helyzetről, megemlítve Török Bálint nevét is.

Herbersteinnak a korabeli humanista irodalmi életbe való beágyazottságát jelzi, hogy 1517-es oroszországi útja során Vilniusban találkozott Piotr Tomickival (1464–1535), a neves lengyel humanista műpártolóval, s hogy 1518-ban, visszaútjában Krakkóban két lengyel költő diplomáciai tevékenységét verssel köszöntötte – bár Oroszországgal a Habsburg Birodalom majd csak 1522-ben kötött szövetséget. Johannes Dantiscus (1485–1548) chełmnói püspök *Soteria* című, antik előképek után készült verse, illetve ifj. Rudolf Agricola (1490 körül–1521) *Ad magnificum dominum Sigismundum de Erberstein... congratulatio* című költeménye 1518-ban együtt meg is jelent. A két verset – számos más költeménnyel, például Wolfgang Guglinger körmöcbányai evangélikus humanistáéval¹¹ együtt – a *Gratae posteritati... végén* Herberstein is közreadta, hogy – a hangsúlyos önreprezentáció részeként – ezzel is megörökítse dicsőségét.¹² Dantiscus megemlíti versében, hogy Herberstein I. Miksa uralkodása alatt Niklas Salm (1459–1530) gróffal együtt részt vett a Velence elleni hadjáratban (1508–1516),¹³ s a diplomata oroszországi utazását Odüsszeusz bátor kalandjaihoz hasonlítja.¹⁴

Herberstein a diplomata-identitását is kiemelő önreprezentációnak a 16. század közepén szokatlan módon történt megnyilvánulásaként az életében és követi tevékenységében fontos szerepet játszó uralkodók portréi, illetve utazási jelenekek mellett hat olyan illusztrációt készíttetett és számos kiadványában, elsősorban önéletrajzaiban publikált, melyeken feliratuk szerint követi útjai során az uralko-

druckergeschicht Wiens, Wien, Trattner, 1793, 830. tétel, 109 (VD 16 ZV 7719); TERSCH 1998, i. m. 196.

¹⁰ TERSCH 1998, i. m. 201–203, 209–211; ENENKEL 2008, i. m. 556–558; MORITZ 2019, i. m. 144.

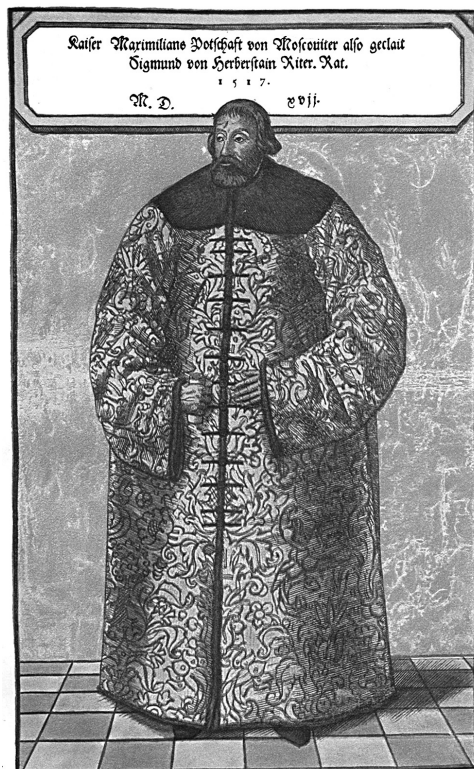
¹¹ Guglinger emlékérmét készíttetett Hunyadi Mátyás (1542) és II. Lajos (1544) tiszteletére, s feltehetően ő írta az érmek hátoldalán található szöveget, illetve verset is. II. Lajos érméhez vö. legújabban: SOLTÉSZ Ferenc Gábor, TÓTH Csaba, PÁLFFY Géza, *CORONATIO HUNGARICA IN NUMMIS, A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)*, Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet, Magyar Nemzeti Múzeum, 2016, 55. Mátyáséhoz: GYÖNGYÖSSY, Márton, WINTER, Heinz, *Münzen und Medaillen des Ungarischen Mittelalters 1000–1526*, Wien, KHM, 2007, 1773. tétel, 137.

¹² GLOMSKI, Jacqueline, *Patronage and Humanist Literature in the Age of the Jagiellons, Court and Career in the Writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*, Toronto, Buffalo, London, University of Toronto Press, 2007, 135, 199; ENENKEL 2008, i. m. 563; HRIBERŠEK et al. 2014, i. m. 39–118, 188–191.

¹³ GLOMSKI 2007, i. m. 135.

¹⁴ GLOMSKI 2007, i. m. 136–137.

dókkal való találkozásaikor viselt, illetve a meglátogatott uralkodóktól ajándékba kapott díszes kabátokban látjuk, első, 1517-es lengyelországi és moszkvai útjától (1. ábra) 1541. évi budai követségéig.¹⁵ A portrékat 1559-ben a Lipszéből 1555

1. ábra. Donat Hübschmann: Siegmund von Herberstein egészalakos képmása. Színezett fametszet. (*Gratae Posteritati Sigismundus Liber Baro in Herberstein Neyberg & Guettenhag, Wien, 1558.*)

¹⁵ NEVINSON, John L., *Siegmund von Herberstein, Notes on 16th Century Dress = Waffen- und Kostümkunde*, Dritte Folge, 1–2(1959), 86–93 (89–90); NEVINSON, John L., *Origin and Early History of the Fashion Plate = United States National Museum Bulletin 250*, Contributions from The Museum of History and Technology, Paper 60, Washington, D.C., Smithsonian Press, 1967, 65–92 (67–70); PICARD, Bertold, *Herberstein als habsburgischer Diplomat* = PFERSCHY hrsg. 1989, i. m. 101–116; POLLEROSS, Fiedrich, *Gesandte im Bild. Repräsentationsformen der Diplomatie = Politische Kommunikation zwischen Imperien, Der diplomatische Aktionsraum Südost- und Osteuropa*, Gunda Barth-Scalmani, Harriet Rudolph, Christian Steppan hrsg. (Innsbrucker historische Studien, 29), Innsbruck, De Gruyter, 2013, 41–67; VIDMAR, Polona, *Diplomat in njegova imenitna oblačila, Ilustracije v Herbersteinovih Gratae posteritati* = HRIBERŠEK et al. 2014, i. m. 234–254; VIDMAR, Polona, *Cæsari in mis omni hora fidelis servivi, The Portraits of Sigismund Herberstein and Walter Leslie in Diplomatic Robes* = Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 43(2019), 75–90; BÁNYI 2019, i. m. 13–14.

körül Bécsbe költöző, Rafael Hoffhalter kiadó számára sokat dolgozó Donat Hübschmann¹⁶ (1540 előtt–1583) festő, fametsző készítette, aki – ahogy az a ruhák mintáinak pontos ábrázolása alapján valószínűsíthető – láthatta a díszes öltözeteket.¹⁷ A *Gratae Posteritati...* Hoffhalternél megjelent, említett két kiadása számára a hat viseletképen kívül elkészítette I. Ferdinánd 115 milliméter átmérőjű, fametszetes medaillon portréját,¹⁸ illetve a címlapra – korábbi kiadások ábrázolásai nyomán – Herberstein címerét.¹⁹ Hübschmann több, magyarországi megrendelőkhöz köthető munkán is dolgozott: ő készítette el az első hazai térkép, az 1528-ban megjelent Lázár-féle *Tabula Hungariae* 1566-ban Zsámboky János (1531–1584) által kiadott változatát, illetve az 1560-as években Oláh Miklós (1493–1568) arcképét.²⁰

Herberstein erőteljes vizuális önreprezentációja nem volt megszokott a humanista önéletrajzokban, melyekben legfeljebb a szerző mellképe szerepelt. A korban találunk ugyanakkor példákat arra, hogy egy-egy kiadványban megjelent a szerző egészalakos képmása.²¹ Magyar címeres díszruhában, a Magyar Királyság bécsi udvari heroldjaként ábrázolta például Donat Hübschmann a szerzőt, Hans von Francolint (1522–1580) az 1560 júniusában Miksa főherceg, a későbbi II. Miksa által apja, I. Ferdinánd és sógora, Albrecht von Bayern (1528–1579) tiszteletére Bécsben, több helyszínen, több héten keresztül rendezett, június 24-én

¹⁶ WÜNSCH, Joseph, *Der Wiener Maler und Formschneider Donat Hübschmann und sein Holzschnittwerk = Graphische Künste*, 36(1913) Beilage (Mitteilungen der Gesellschaft für vervielfältigende Kunst) Nr. 1. 1–13; SCHÖNY, Heinz, *Ein Holzschnitt Donat Hübschmanns nach einer Vorlage Augustin Hirschvogels? = Studien aus Wien* (Wiener Schriften, Heft 5), d. n. (1957) Wien. 49–58. Vö. WINKLER, Gerhard, *Das Turnierbuch Hans Francolins = Wissenschaftliche Mitteilungen aus dem Niederösterreichischen Landesmuseum*, 1(1980), 105–120, (108); GYULAI ÉVA, *Ense opus est – Verancsics Antal emblémaverse I. Szulejmán szultánról, 1558 = Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica*, 16(2011), 2, 129–167, (139–143); BÁNFI 2019, i. m. 11–15.

¹⁷ MENDE 1968, i. m. 13; GYULAI 2011, i. m. 139; VIDMAR 2019, i. m. 75–79. John L. Nevinson a képek készítőjének Alfred Nehring nyomán (NEHRING 1897, i. m. 33–34.) Hans S. Lautensackot (1524–1560 körül) tartja. NEVINSON 1959, i. m. 86.

¹⁸ A többi hat uralkodó portréját Hoffhalter a „Herbersteintől kapott eredeti Hirschvogel-féle rézlemezről nyomtatta ki a saját részsajtóján...” BÁNFI 2019, i. m. 15.

¹⁹ DENIS 1782, i. m. 580. tétel, 554, 630. tétel, 597; BÖRNER 1866, i. m. 90; WÜNSCH 1913, i. m. 5–12. tétel. Wunsch az egyik fametszetes portré kapcsán Herberstein törökországi követi útjáról („Herberstein als Gesandter in die Türkei.” u.o. 11. tétel, 6.) ír, valójában azonban a diplomata a díszes ruhát – mint látni fogjuk – 1541-ben a budai török táborban tett látogatásán viselte.

²⁰ WÜNSCH 1913, i. m. 2; *Habsburg Mária, Mohács özvegye, A királyné és udvara 1521–1531*, Kiállítási katalógus. szerk. Réthelyi Orsolya et al., Bp., Budapesti Történelmi Múzeum, 2005, 41; BÁNFI 2019, i. m. 14.

²¹ Pl. FUCHS, Leonhard, *De historia stirpium commentarii insignes*, Basel, Isingrin, 1542. Vö. NEVINSON 1959, i. m. 87; VIDMAR 2019, i. m. 78–79.

egy festői várostrommal véget érő lovagi tornákról beszámoló német és latin nyelvű könyv elején.²²

Találkozunk a korban követi ruha ábrázolásával is. Melchior Lorck (1527–1583) dán festő és fametsző Ogier Ghislan de Busbecq (1522–1592) követségének tagjaként 1555–1559 között Konstantinápolyban tartózkodott. A törökországi rajzairól 1582-ben készített, 128 képet tartalmazó, a 17. században magyarázó szövegek nélküli albumként több kiadást megért fametszetsorozatának²³ – melyet eredetileg a törökök szokásait, ruházatát, építészetét, hadseregét stb. bemutató

²² Thurnier Buech Warhafftiger Ritterlicher Thate[n], so in dem Monat Junii des vergangnen LX. [1560] Jars in und ausserhalb der Statt Wienn zu Roß vnd zu Fuess, auff Wasser vnd Lannd gehalten worden...durch Hannsen von Francolin... beschriben. Gedruckt zu Wienn in Osterreich durch Raphael Hofhalter, 1561. *Rerum praeclare gestarum intra et extra moenia civitatis Viennensis... Anni domini M.D.LX... explicatio. per Joannem a FRANCOLIN Burgundium Wien, Raphael Hofhalter, [1561 körül].* Vö. DENIS 1782, i. m. 14–15; WÜNSCH 1913, i. m. 6, 20. tétel, 8; SCHMITT, Annegrit, *Hanns Lautensack*, Nürnberg, 1957 (Nürnberger Forschungen, 4. Band), 33. tétel, 79; WINKLER 1980, i. m.; GYULAI 2011, i. m. 139–140; GULYÁS Borbála, *Bocskay György kalligráfus antikva betűs siremlékfeliratai, All' antica reprezentáció I. Ferdinánd bécsi udvarában = Művészettörténeti Értesítő*, 63(2014), 267; BÁNFI 2019, i. m. 7, 9–11, 14–15. Francolin könyve később több kiadást is megért, 1566-ban például Frankfurtban, Sigmund Feyerabend kiadójában jelent meg az egyik, mely számára a rézmetszeteket Hans Bocksberger (1539–1587) és Jost Amman (1539 körül–1591) tette át tükörfordítottan fametszetekbe. WINKLER 1980, i. m. 119–120.

²³ *Deß Kunstreichen / Weiterühmbten vnd Wolerfahrnen Herrn / Melchioris Lorichii, Flensburgensis. Wolgerissene und geschnittene Figuren / zu Roß vnd Fuß / sampt schönen Türckischen Gebäwen / vnd allerhand / was in der Türckey zusehen. Alles nach dem Leben vnd der Perspectiva jederman vor Augen gestellet / in Kupffer vnd Holz. Jetzo zum drittenmahl / mit einem Register uber die Figuren/ auß dem Original Manuscripto ... an den Tag gegeben*, Hamburg, Tobias Gundermann, 1646. (Korábbi kiadása 1626-ban: *Dess Weitberühmbten Kunstreichen vnd Wolerfahrnen Herrn Melchior Lorichs, Flensburgensis Wolgerissene vnd Geschnittene Figuren...*, s ismerjük egy 1619-es, tervezett kiadás címlapját is.) Vö. Erik FISCHER with Ernst Jonas BENCARD and Mikael Bøgh RASMUSSEN and a Contribution by Marco IULIANO, *Melchior Lorck*, Volume 3, Catalogue Raisonné, Part one: The Turkish Publication, Copenhagen, The Royal Library & Vandkunsten Publishers, 2009, 7–12; WUNDER, Amanda, *Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turk in Early Modern Europe = Journal of Early Modern History*, 7(2003), 1–2, 89–119, (106); GYULAI Éva, *Egy közép-európai tudós portréjához, Verancsics-ikonográfia = Parasztok és polgárok, Tanulmányok Tóth Zoltán 65. születésnapjára*, szerk. Czoch Gábor, Horváth Gergely, Pozsgai Péter. Bp., KORALL Társadalomtörténeti Egyesület, 2008, 162–186, (164, 168–169); WADE, Mara R., *From Flensburg to Constantinople: Cosmopolitanism and the Emblem in Melchior Lorck's Self-Portraits = The Sides of the North. An Anthology in Honor of Professor Yona Pinson*, eds. Tamar Cholcman, Assaf Pinkus, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2015, 37 (utalással az 1575-os és 1619-es tervezett, de nem megvalósult kiadásokra). FÜLEMILE Ágnes, *Az „odalisztk”, Egy orientalizáló képzőművészeti téma jelentésének és recepciójának változásai = Ethno-Lore, Az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének évkönyve*, 32(2015), 69–144, 525–530, (83). Az album facsimile kiadása 2009-ben jelent meg: Erik FISCHER with Ernst Jonas BENCARD and Mikael Bøgh RASMUSSEN and a Contribution by Marco IULIANO, *Melchior Lorck*, Volume 2. The Turkish Publication, 1626 Edition. Facsimile of a Copy in The Royal Library of Copenhagen. Copenhagen, The Royal Library Vandkunsten Publishers, 2009.

könyv illusztrációinak szántak – egyik lapja „a keresztény uralkodók egyik isztambuli követét ábrázolja abban a kaftánban, amelyet a követség idején kapott ajándékba, hogy ebben járuljon a szultán elé”.²⁴ A „felkaftánozás”, azaz „a kaftán keresztény követeknek, fő embereknek, uralkodóknak való adományozása bevett szokás volt a török diplomáciában”.²⁵ Lorck metszeteinek 1683–1684-es, magyarító szövegekkel ellátott, *Türckis. Estats- und Krieger-Bericht* című hamburgi kiadásában a követi ruhát ábrázoló lapon is olvashatjuk, hogy a nagyvezír a követeknek bizonyos számú, kaftánnak nevezett, drága török ruhát küldött, amit a szultánnál tett látogatásukkor a saját ruhájuk felett kellett viselniük.²⁶

A korban a politikai kommunikáció eszközeként is szolgáló követi ábrázolások leggyakoribb formája a portré – többnyire arckép – volt, melyen alkalmanként találunk a diplomata hivatalos tevékenységére utaló feliratot, emblémát is. Verancsics Antal (1504–1573) isztambuli követsége alatt Melchior Lorck által készített portréjának felirata „elmondja, mit kell tudni az ábrázoltakról: közli életkorukat, és azt, hogy a római király követei a török császár udvarában”.²⁷ Sajátos műfajt képviseltek – mint Lorck fametszetén láttuk – azok az ábrázolások, melyeken a követeket küldetésükre utaló hivatali, udvari ruhában, vagy attribútumokkal láthatjuk. Ennek a típusnak az egyik legkorábbi és legjelentékenyebb képviselője a Herbersteinről készült hat, a díszruhák reprezentatív funkcióját hangsúlyozó, az arcképeknél jóval nagyobb presztizsértékkel bíró egészalakos képmás volt.²⁸ Mivel a korban a követekkel szemben általános elvárás volt, hogy tekintélyes, előkelő, gazdag (a diplomácia állami intézménnyé válása előtt sokszor a követeknek kellett állniuk az utazások költségeit, tehát csak gazdag emberek lehettek követek), jó külső adottságú emberek legyenek, hogy tárgyalásaik során tiszteletet ébresszenek és méltóképpen képviseljék uralkodójukat és orszá-

²⁴ GYULAI Éva, *Turcissare – Verancsics Antal török-képe = Humanista történetírás és neolatin irodalom a 15–18. századi Magyarországon*, szerk. Békés Enikő, Kasza Péter, Lengyel Réka, Bp., MTA BTK ITI, 2015, 91–108, (95); 9. *Abriß, In was Habit und Kleydung Christlicher Herrschafft Legaten und Gesandten für den Türckischen Sultan gebracht werden... = Deß Kuntstreichen...* 1646, i. m. Vö. WÜNSCH 1913, i. m. 2; Erik FISCHER with Ernst Jonas BENCARD and Mikael Bøgh RASMUSSEN and a Contribution by Marco IULIANO, *Melchior Lorck, Volume 1. Biography and Primary Sources*, Copenhagen, The Royal Library Vandkunsten Publishers, 2009. 104. tétel, 51; FISCHER et al. 2009, Volume 2. i. m. 104. tétel, 79; FISCHER et al. 2009, Volume 3. i. m. 226; GYULAI 2015, i. m. 95–96.

²⁵ GYULAI 2015, i. m. 96.

²⁶ FISCHER et al. 2009, Volume 3. i. m. 227.

²⁷ MIKÓ Árpád, *Egy humanista mecénás a 16. század közepén Magyarországon, Verancsics Antal, a connaisseur = Mátyás király öröksége, Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)* 1. kötet. szerk. Mikó Árpád, Verő Mária, Jávor Anna (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2008/3), Bp., Magyar Nemzeti Galéria, 2008, 26. Vö. GYULAI 2008, i. m. 163–168; GYULAI 2011, i. m. 129–130; GYULAI 2015, i. m. 94–95; MIKÓ Árpád, *Egy humanista mecénás a 16. század közepén Magyarországon, Verancsics Antal (1504–1573), a műértő = Korunk*, 26(2015), 1, 17–24, (21–22).

²⁸ POLLEROS 2013, i. m. 49; VIDMAR 2019, i. m. 75, 78.

gukat, a metszetek Herberstein ezen adottságait is kiemelték. Herberstein a családi genealógiában is összeköti családjá dicsőségét a munkáján, szorgalmán, kötelességteljesítésén alapuló személyes dicsőségével.²⁹

A meglátogatott fejedelmektől kapott ruhaajándékok tehát az ábrázolt magas szociális státuszát tróféakként mutatják meg. Fontosságukat hangsúlyozzák a képek felirata is, melyek megmagyarázzák a ruhák történetét. Az 1517-es és 1526-os moszkvai útjaira emlékeztető portrén például Herberstein egy olyan, az európai szemlélők számára egzotikus prémgalléros brokátkaftánt, illetve cobolysüveget visel, mellyel a moszkvai nagyherceg ajándékozta meg, s melyek Herberstein látogatásaikor udvari viseletek voltak.³⁰ Az, hogy Herberstein a korábbi időpontra utaló képeken (pl. felirata szerint 1517-ben történt eseményen) sem fiatalként, hanem az 1550-es évekbeli életkorában van ábrázolva, jelzi, hogy időskori önmagát állítja nemesi ikonként, erkölcsi példaképként a közönség és utódai elő.³¹ A Habsburg-ház szolgálatában álló diplomata, Benedikt Kuripešić (Kuripečič) (1491–1531) tolmácsként tagja volt annak a konstantinápolyi követségnek, mely Joseph Lamberg (1489–1554),³² illetve az 1532-ben Szulejmán hadai ellen Kőszeget védő Jurisics Miklós (Nicola Jurišić) (1490–1544) vezetésével 1530-ban felkereste Szulejmán szultánt. Kuripešić 1531-ben megjelent útibeszámolójában³³ olyan illusztrációkat találunk, melyek a két európai ruhás követet a szultáni kihallgatáson térdelve, alárendelt pozícióban ábrázolják. Herberstein egészalakos portréi ezzel szemben magabiztosságot, öntudatot sugallnak.³⁴

Személye jelentőségét hangsúlyozta tehát Herberstein azzal, hogy latin nyelvű önéletírása említett, 1560-as, fólió méretű, reprezentatív díszkiadását, az ugyanebben az évben megjelent német nyelvű változatot, illetve a szintén ekkor Bécsben, Raphael Hoffhalternél kiadott, *Picturae Variæ quæ Generosum ac Magnificum Domi. Dominum Sigismundum liberum Baronem in Herberstain Neyperg et Guttenhag etc. varias legationes obeuntem exprimunt* című munkáját (VD 16 ZV 23276) saját egészalakos képmásaival díszítette, melyek exemplumként szolgálhattak: a császári követet díszruháiban, mintegy ornátusban ábrázoló képek a Habsburg-ház szolgálatában kifejtett diplomáciai, politikai tevékenységének, lojalitásának fontosságát hangsúlyozták. Az utódainak szánt német kiadásban diplomáciai pályájának bemutatásával – mint láttuk – példát és útmutatást akart adni a család későbbi férfi tagjainak is, fiatal éveinek történései helyett ezért inkább a katonai és politikai-diplomáciai karrierjét hangsúlyozta.³⁵ Talán ezzel függ össze, hogy önéletírásaiban nem közölt képeket ifjúkoráról, holott ren-

²⁹ ENENKEL 2008, i. m. 554.

³⁰ NEHRING 1897, i. m. 70; POLLERROSS 2013, i. m. 49–50; VIDMAR 2019, i. m. 77.

³¹ ENENKEL 2008, i. m. 566–569.

³² TERSCH, Harald, *Joseph von Lamberg* = TERSCH 1998, i. m. 214–225.

³³ Benedikt KURİPEŠİĆ, *Itinerarivm Wegrayß Kün. May. potschafft gen Constantinopel zudem Türckischen keiser Soleyman, Anno 1531.*

³⁴ VIDMAR 2019, i. m. 78.

³⁵ VIDMAR 2019, i. m. 77.

delkezett ilyenekkel. Oroszországi útleírásának 1557-es, első német kiadásában négy olyan metszetet is találunk, melyek fiatal korában mutatták be: tanul, hadi-zászlót visz, a velencei hadjáratba tart, illetve I. Miksa lovaggá üti.³⁶

*

Magyar vonatkozású metszetekkel mind Herberstein oroszországi útleírásában, mind önéletrajzaiban találkozunk. A diplomáciai pályafutásában fontos szerepet játszó fejedelmek – köztük II. Lajos – egészalakos ábrázolásai az oroszországi útiélményeket bemutató *Rerum Moscoviticarum Commentarii* 1549-ben Bécsben megjelent első kiadásában láttak napvilágot. Herberstein említett, 1518. április 20-tól június végéig tartó, többedmagával tett hosszabb látogatásán kívül – melyre azért került sor, hogy megakadályozza Szapolyai János (1487–1540) tervét, hogy a fiatal II. Lajos régense legyen³⁷ – a Habsburgok keleti politikájának diplomáciai képviselőjeként később is gyakran járt (néha egy évben többször is) Magyarországon: 1520-tól 1526-ig szinte minden évben: összesen 14 alkalommal utazott magyar–cseh ügyekben Budára, Pozsonyba és Prágába.³⁸ Herberstein később is eleven magyarországi kapcsolataira utal, hogy megbízást adott a vele közeli ismeretségben lévő Georg Wernher (1490?–1556) pozsonyi városi kormányzónak és királyi tanácsosnak a magyarországi gyógyvizeket ismertető könyv megírására.³⁹ Az 1551-es bécsi kiadás címlapján nemcsak a Herbersteinnek szóló ajánlás látható, hanem a diplomata fametszetes címere is, mellyel saját kiadványai közül is többenél találkozunk, s Wernher a könyv bevezetőjében is megemlékezik támogatójáról. Herbersteinnak az 1540-es években készült, idegen kéztől származó, de sajátkezű lapszéli megjegyzéseivel és korrekktúrájával ellátott, tehát autorizált műveinek számító, az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött kéziratait (Quart Germ. 200) is először Kovachich Márton György adta ki 1805-ben Budán.⁴⁰

³⁶ *Moscovia...* 1557, i. m. Vö. DENIS 1782, i. m. 561. tétel, 540–541; BÖRNER 1866, i. m. 93–96; PFERSCHY, KRENN 1986, i. m. 23/4–43. tétel, 546–547; LEITSCH 1989, i. m. 174; VIDMAR 2019, i. m. 78.

³⁷ PICARD 1967, i. m. 168.

³⁸ Dr. FÖGEL József, *II. Lajos udvartartása*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1917, 97; PICARD 1967, i. m. 168–169; PICARD 1989, i. m. 101–116.

³⁹ *De Admirandis Hungariae Aquis Hypomnemation...* Basiliae, 1549. és Bécs, Egidius Aquila, 1551. Vö. ERDŐSI Laura, *Wernher; De admirandis Hungariae aquis = Orvostörténeti Közlemények*, szerk. Palla Ákos, *Az Országos Orvostörténeti Könyvtár közleményei* 29, Bp., 1963, 103–168; CSEPREGI Zoltán, Bújócskázó életrajz, *Wernher György (1490?–1556) hányatott ifjúsága = Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*. Tomus XXIX. (Ötvös Péter Festschrift), szerk. Font Zsuzsa, Keserű Gizella, Szeged, 2006, 41–46.

⁴⁰ *Mein Sigmunden Freyherrn zu Herberstein, Neupurg, und Guttenhag Raittung, und Antzai-gen meines Lebens, und Wesens wie hernach volgt...* = KOVACHICH, Martin Georg, *Sammlung kleiner, noch ungedruckter Stücke...* Erster Band. Ofen, Gedruckt mit Königlichen Universitäts Schriften, 1805, 111–287. Vö. NEHRING 1897a, i. m. 84; TERSCH 1998, i. m. 211; PÉTERFI BENCE,

A diplomata az 1530-as években írhatta meg oroszországi útbeszámolójának első részét, megjelentetésével pedig az 1540-es években kezdett el foglalkozni. Feltehetően 1544-ben lépett kapcsolatba az ettől az évtől Bécsben tevékenykedő Augustin Hirschvogel (1503–1553)⁴¹ nürnbergi üvegfestő, rajzoló, rézkarcoló, térképkészítő mesterrel. Hirschvogel ebben az időben Perényi Péter (1502–1548) koronaőr, erdélyi vajda (a mohácsi csatában elesett Perényi Ferenc [1500 előtt–1526] váradi püspök testvére) számára is dolgozott: *Concordantz Alt vnd News Testament* című munkájához bibliai jeleneteket ábrázoló 112 rézkarcot készített, s rézbe metszette a mohácsi csatában szintén résztvett koronaőr portróját is.⁴² Hirschvogel munkatársa, „Bonifaz Wolmut építész, Sárospatak várának – Perényi által megbízott – építőmestere révén kerülhetett kapcsolatba a fogságban

Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború és magyarországi kapcsolatai = Keresztesekből lázadók, Tanulmányok 1514 Magyarországról, szerk. C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015, 333–375, (364–365). Herberstein és Magyarország kapcsolatáról ld. még: RENSING, Elfriede, *Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwig II. von Ungarn = Jahrbuch des Wiener Ungarischen Historischen Instituts, A bécsi Magyar Történetkutató Intézet évkönyve*, 1(1931), 72–97; LAKATOS Bálint, *Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schneidpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéseiről a magyar–cseh királyi udvarból (1521–1525) = Acta Historica*, (142)2017, 91–139; TERSCH 1998, i. m. 194; MORITZ 2019, i. m. 150–162.

⁴¹ DOPPELMAYR, Johann Gabriel, *Historische Nachricht von den Nürnbergischen Mathematicis und Künstlern*, Nürnberg, Joh. Ernst Adelbulnern, 1730, 156, 199; Adam von BARTSCH, *Le peintre graveur*, Neuvième Volume, A Vienne, J. V. Degen, 1808, 170–207; NAGLER, Dr. G[eorg]. K[aspar], *Neues allgemeines Künstler-Lexicon oder Nachrichten von dem Leben und Werken...* Sechster Band. Haspel. – Keym., München, Verlag von E. A. Fleischmann, 1838, 194–197; BERGMANN, Joseph, *Medaillen auf berühmte und ausgezeichnete Männer des Oesterreichischen Kaiserstaates...* Erster Band, Wien, Tendler & Schaefer, 1844, 280–296; LE BLANC, Charles, *Manuel de l'amateur d'estampes*, Paris, Chez P. Jannet, 1856, Tome II, 360–363; NAGLER, Dr. G[eorg]. K[aspar], *Die Monogrammistinnen und die jenigen bekannten und unbekanntenen Künstler aller Schulen...* III. Band, GK–IML, München, Georg Franz, 1863, 193–196; BÖRNER 1866, i. m.; NEHRING 1897, i. m.; NEHRING, Prof. Dr. A., *Hirschvogel's Beziehungen zu Herberstein's Werken = Repertorium für Kunstwissenschaft*, XX. Band, Berlin und Stuttgart, 1897, 121–129; SCHWARZ, Karl, *Augustin Hirschvogel, Ein deutscher Meister der Renaissance*, Berlin, Julius Bard, 1917. (Reprint: New York, 1971); *Katalog der Gedenkschau Augustin Hirschvogel*, Historisches Museum der Stadt Wien, Wien, 1953; *The Illustrated Bartsch 18 Formerly Volume 9, Part 1, German Masters of the Sixteenth Century*, Jane S. Peters ed., New York, OPAL Publishing Corporation, 1982, 95–363; *Hollstein's German Engravings, Etchings and Woodcuts 1400 – 1700*, Volume XIII A, Jacob van der Heyden to Nicolaus Hogenberg, Tilman Falk, ed., Roosendaal, Sound & Vision, 1984, 145–242; JENKINS, Catherine, et al., *The Renaissance of Etching*, New York, The Metropolitan Museum of Art, 2019, 97–100, 112–116; BÁNFI 2019, i. m. 15.

⁴² Perényi portróját ld.: BARTSCH 1808, i. m. 180–181, 41. tétel; NAGLER 1838, i. m. 27. tétel, 195; BERGMANN 1844, i. m. 286; LE BLANC 1856, i. m. 199. tétel, 361; BÖRNER 1866, i. m. 41. tétel, 81–82; SCHWARZ 1917, i. m. 36–42., 41. tétel, 175; PETERS ed. 1982, i. m. 41. tétel, 251; FALK ed. 1984, i. m. 55. tétel, 183.

élő főúrral.”⁴³ Ismerjük Hirschvogel 1549-ben Murányról készített rézkarcát,⁴⁴ illetve Léva 1549. április 22-i, ifj. Niclas Salm (?–1550) által vezetett ostromának látképét (Szalai Béla szíves közlése) is.

Hirschvogelt bízta meg Herberstein is a kiadás előtt álló oroszországi útleírása illusztrálásával. 1546-ban *Moscovia Sigismundi Liberi Baronis in Herberstein. Neiperg, et Gutenhag. MDXLVI. Hanc tabulam absolvit Augustinus Hirsfogel* címmel Bécsben egy térkép látott napvilágot,⁴⁵ s ugyanebben az évben készítette el a rézmetsző az oroszországi útbeszámoló 1549-ben megjelent, említett első kiadása (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*) számára a sorozatokat, melyeken Herberstein jelentősebb útjait – dániai (lőháton), oroszországi (szánkón),⁴⁶ spanyolországi (hajón), magyarországi (kocsin) – illetve azokat a fejedelmeket örökítette meg, akikkel a diplomata utazásai során fontos tárgyalásokat folytatott. Elkészítette I. Miksa, V. Károly, I. Ferdinánd, II. Keresztély dán király, II. Lajos⁴⁷, I. (Öreg) Zsigmond (1467–1548) és II. Zsigmond Ágost lengyel királyok egészalakos, 1546-os dátummal, illetve monogramjával jelzett páncélos fantáziaképét.⁴⁸

⁴³ MIKÓ, VERŐ, JÁVOR szerk. 2008, i. m. 165. Vö. BARTSCH 1808, i. m. 41. tétel, 180–181; BERGMANN 1844, i. m. 286. Bergmann a *Condordantz*-ot Hirschvogel munkájaként említi. *Uo.*, 291–292.

⁴⁴ Bécs, Albertina, DG1930/2163. Vö. BARTSCH 1808, i. m. 79. tétel, 192–193; BERGMANN 1844, i. m. 289. (nach der Natur gezeichnet.); NAGLER 1838, i. m. 59. tétel, 196; LE BLANC 1856, i. m. 258. tétel, 362; SCHWARZ 1917, i. m. 79. tétel, 184; PETERS ed. 1982, i. m. 79. tétel, 289; FALK ed. 1984, i. m. 15. tétel, 157.

⁴⁵ Ld. pl. Bécs, Albertina, DG 1930/2243; London, British Library, G 7215. Vö. BÁNFI 2019, i. m. 15, 28.

⁴⁶ Vö. BARTSCH 1808, i. m. 20 tétel, 176; DRUGULIN, Wilhelm Eduard, *Historischer Bilderatlas, Verzeichnis einer Sammlung von Einzelblätter zur Cultur- und Staatengeschichte von fünfzehnten bis in das neunzehnte Jahrhundert*, Erster Theil. Leipziger Kunst-Comptoir, 1863, 964. tétel, 41. Bécs, Albertina, DG1930/2096.

⁴⁷ „16) Autre homme semblable. Il est vu de face, tenant son sabre de la main gauche, et de l'autre une courroye attachée á un écusson qui est en blanc. Le chiffre et l'année 1546 sont gravés á la droite d'en bas.” BARTSCH 1808, i. m. 16. tétel, 175; LE BLANC 1856, i. m. 218. tétel, 361–362; LASCHITZER 1888, i. m. 46; NEHRING 1897a, i. m. 30, 41; NEHRING 1897b, i. m. 24, SCHWARZ 1917, i. m. 16. tétel, 166, 204; PETERS ed. 1982, i. m. 16. tétel, 224; FALK ed. 1984, i. m. 132.7. tétel, 229–230.

⁴⁸ BARTSCH 1808, i. m. 175. 10–12. és 13–16. tétel – az uralkodók nevének említése nélkül; LE BLANC 1856, i. m. 215–221. tétel, 361–362; LASCHITZER, Simon, *Die Genealogie des Kaisers Maximilian I. = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses VII* (1888) Wien, 1–46, (45–46); NEHRING 1897a, i. m. 29–31, 39–40; NEHRING 1897b, i. m. 121–122; 123–129; BÖRNER 1866, i. m. 88–100; SCHWARZ 1917, i. m. 29–35, 164–170; MENDE 1968, 7–11; PETERS ed. 1982, i. m. 10–16. tétel, 218–224; FALK ed. 1984, i. m. 132.1.–23. tétel, 226–239. II. Lajost ábrázoló példányok: Staatliche Kunstsammlungen (Kupferstichkabinett), Dresden, ltsz.: A 1925-85; Staatliche Museen zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Kupferstichkabinett – Sammlung der Zeichnungen und Druckgraphik, Berlin, ltsz.: 85-1896; National Gallery of Art, Washington, Rosenwald Collection. ltsz.: 1950.17.197. A bécsi Albertinában II. Lajos ábrázolásán

2. ábra. Augustin Hirschvogel: II. Lajos. Rézkarc.
(*Rerum Moscoviticarum Commentarii*, Wien, 1549.)

Az 1549-es kiadvány általam ismert példányait eltérően illusztrálták. A müncheni Bayerische Staatsbibliothekban őrzött kötetben (Rar. 2082) például az oroszországi úthoz kapcsolódó színezett illusztrációkat (térkép, orosz harcosok és fegyverek ábrázolásai, szánkós útijelenet) találunk. Orosz vonatkozású képek – a fentiekén kívül még III. Vaszilij (1479–1533) moszkvai nagyfejedelem portréja – díszítik az Österreichische Nationalbibliothek egyik példányát (63.B.2 ALT RARA), a könyvtár másik példányában (63.A.15 ALT PRUNK) pedig csak Herberstein színezetlen címerét látjuk a könyv elején. Az oroszországi útleírásnak ugyanitt őrzött – egykor a II. Ferenc (1768–1835) által alapított k. k. Familien-Fideikommissbibliothekhoz tartozó – feltehetően egy kiemelkedő jelentőségű

(DG1930/2090) kívül Herberstein 1549-ben megjelent oroszországi útleírásához (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*) kapcsolódó 27 színezetlen és színezett illusztrációt – az uralkodók állóképei és medaillonportréi mellett (II. Lajosé: DG1930/2111) útijeleneteket – őriznek (<https://sammlungenonline.albertina.at/#/query/29c2ee38-b25c-4986-8f9f-c97a7dce7ed3>).

személy számára készített díszkötetében⁴⁹ ezzel szemben az első és a második rész közé bekötve Hirschvogel 12 színezett rézmetszetét találjuk. Az első hat a fent említett európai uralkodókat ábrázolja II. Zsigmond lengyel király kivételével. A képeken kézírással szerepel az uralkodók neve, és a címerpajzsok a megfelelő motívumokkal kézzel gondosan ki vannak töltve és színezve.⁵⁰ A gazdagon díszített páncélt viselő, szembenező II. Lajos bal kezében madárfejes markolatú kardot, jobbában egy címerpajzs láncát fogja. A négy részre osztott, vörös alapszínű pajzs két mezőjén a cseh, míg a másik kettőn a magyar címert látjuk. A címerhez kapcsolódó felirat: AD LUDOVICUM. (2. ábra) A páncélt viselő uralkodók fantáziadús, fiktív képei – ahogy ez II. Lajos egészalakos, 203 x 100 mm nagyságú rézmetszetű képmásánál is feltűnik – nem közelítettek az ábrázoltak korabeli, hitelesnek tartott portréihoz.

A hat uralkodókép után Szulejmán – akivel Herberstein, mint láttuk, 1541-ben Budán találkozott – és III. Vaszilij képmása található.⁵¹ Az Ad Süleimanem feliratú, 1547-es dátumú, üres hátterű metszeten a jobb felé tekintő török szultán egy padon ül. A címerben kék mezőben a félholdat látjuk. 1547-es dátumú a trónszerrű alkotmányon ülő, balra néző orosz uralkodó portréja is. A portrékat az említett négy, 1546-os évszámmal ellátott útjelenet követi. A jelenetek közül a második egy magyarországi utazást⁵² (3. ábra) örökít meg: a képen egy ostort emelő kocsis által hajtott háromlovas kocsit látunk, melyen az osztrák diplomata és kísé-
rője ül. Bal oldalon a hétszer vágott mezejű magyar címer, jobb oldalon kék mezőben a török félhold, benne egy stilizált emberi arc. A két címer együttes szerepeltetése vagy azt jelezheti, hogy Magyarország egy része ekkor már török uralom alatt volt, vagy azt, hogy Herberstein magyarországi útjain magyarokkal és törökökkel is tárgyalt. A kompozíció előterében látható folyón három hajó úszik, feltehetően utalással Herberstein dunai utazására. Balra lent az évszám mellett a művész monogramját látjuk.⁵³ A kötet végén egy 1549-es dátumú térkép, illetve az oroszországi úthoz kapcsolódó metszeteket – lovon ülő orosz fegy-

⁴⁹ *Rervm Moscoviticarvm Commentarii, In hijs comentarijs sparsim contenta habebis ... Rus-siæ, & que nunc eius Metropolis est, Moscouiæ breuissimam descriptionem. De Religione quo#[que] varia inserta sunt ... Corographiam deni[que] totius imperij Mosici ... Quis deni[que] modus excipiendi & tractandi oratores: disseritur. Itineraria quo[que] duo, in Moscouiam sunt adiuncta.* Viennæ, Austriae, Johann Singriener, 1549. ÖNB, Bildarchiv und Grafiksammlung. Jelzete: 261764-D (261764-D FID MAG FID) Vö: NEHRING 1897, i. m. 29–30; SCHWARZ 1917, i. m. 30–31, 200; FALK ed. 1984, i. m. 132. tétel, 225; LEITSCH 1989, i. m. 173–174, 177.

⁵⁰ NEHRING 1897a, i. m. 29–31, 39–40; NEHRING 1897b, i. m. 121–122; 123–129.

⁵¹ NEHRING 1897a, i. m. 8; VIDMAR 2019, i. m. 76.

⁵² TERSCH 1998, i. m. 199.

⁵³ BATSCH 1808, i. m. 179, 19–21. tétel (a magyarországi: 21. tétel); NAGLER 1838, i. m. 14. tétel, 195. (a magyarországi: 14c. tétel); LE BLANC 1856, i. m. 210–212. tétel (a magyarországi: 212. tétel), 361; BÖRNER 1866, i. m. 21. tétel, 79, 93 (szerinte a kocsis útjelenet a II. Lajoshoz és Szulejmánhoz tett látogatására egyaránt vonatkozik); NEHRING 1897a, i. m. 27, 42 (4. ábra); NEHRING 1897b, i. m. 125–126; SCHWARZ 1917, i. m. 21. tétel, 167–168, 204; PETERS ed. 1982, i. m. 21. tétel, 229; FALK ed. 1984, i. m. 132.12. tétel, 232.

veresek, a korábbiánál részletesebb útjelenet, melyen a szánkók mellett két sielőt is látunk (az elől haladó szánkón mindkét képen a bundát, kucsmatát viselő Herberstein ül), illetve III. Vaszilij színezetlen ülőképe – találunk.

3. ábra. Augustin Hirschvogel: Siegmund von Herberstein magyarországi utazása. Rézkarc. (*Rerum Moscoviticarum Commentarii*, Wien, 1549.)

A fantáziapáncélt viselő állóalakos uralkodóképek némelyike egyértelmű hasonlóságot mutat idősebb Hans Burgkmair (1473–1531) egyik fametszetsorozata néhány ábrázolásával. I. Miksa neves udvari tudósai, humanistái, genealógusai (például Konrad Peutinger [1465–1547], Jakob Mennel [1460 körül–1525 körül], Ladislaus Sunthaim [1440 körül–1512 vége /1513 eleje], Johannes Trithemius [1462–1516], Johannes Stabius [1450–1522]) különböző családfákat (*Genealogie*) állítottak össze az uralkodó számára, éles vita alakult ki azonban közöttük, mivel egyik részük a rómaiakig, másik részük a trójaiakig (Hektor) vezette vissza a család eredetét.⁵⁴ Burgkmair I. Miksa udvari művészeként 1509 és 1512 között Sunthaim és Mennel 1509-ben készített, Stabius nézeteitől jelentősen eltérő genealógiai összefoglalásához kapcsolódva 77, többnyire monogrammal ellátott,

⁵⁴ Vö. LASCHITZER 1888, i. m.; ZIMMERMANN, Hildegard, *Hans Burgkmair des Älteren Holzschnittfolge zur Genealogie Kaiser Maximilians I. = Jahrbuch der Königlich Preussischen (sic!) Kunstsammlungen*, 36(1915), I. Heft. Berlin, 39–64; ZIMMERMANN, Hildegard, *Katalog der erhaltenen Probedrucke zu Hans Burgkmair des älteren Holzschnittfolge zur Genealogie Kaiser Maximilians I. = Jahrbuch der Königlich Preussischen (sic!) Kunstsammlungen*, 36(1915), Beiheft. 1–20. Ismerünk olyan korabeli genealógiákat is, melyek Priamosig (pl. LASCHITZER 1888, i. m. 18. tétel, 38.) vagy Noéig vezetik vissza a Habsburgok leszármazását (pl. LASCHITZER 1888, i. m. 19. tétel, 39; KAULBACH, Hans Martin, ZÄH, Helmut, *Das Augsburger Geschlechterbuch – Wappenpracht und Figurenkunst, Ein Kriegsverlust kehrt zurück*, Stuttgart, Staatsgalerie Stuttgart, 2012, 13).

310 x 210 mm nagyságú fametszetet készített, melyeken – ahogy azt az Österreiche Nationalbibliothek kéziratárában őrzött sorozatok lapjain láthatjuk – részben fiktív ősoket ábrázolt, a trójai Hektortól kezdve.⁵⁵ A témához kapcsolódott Burgkmairnak a kutatás szerint 1516 és 1519 között készített 13 fametszete, melyek reprodukcióját először – kiegészítve az előző évben Burgkmair 77 fametszeteről megjelent tanulmányt – 1889-ben Theodor Frimmel (1853–1928) tette közzé, 90-ig folytatva a korábbi sorszámozást.⁵⁶ A sorozat a tudósok vitája miatt végül befejezetlen és kiadatlan maradt, próbanyomatai révén azonban a 16. században ismert, és új alkotások előképeként népszerű lett.⁵⁷ Hirschvogel I. Ferdinándot ábrázoló lapjának⁵⁸ az előképe például a *Genealogie* 49. számú (Mero-

⁵⁵ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, Cod. 8018. (77 színezetlen fametszettel); Cod 8048. (77 színezett fametszettel) A *Genealogie*-hoz vö. például: LASCHITZER 1888, i. m.; RUPÉ, Hans, *Hans Burgkmair the Elder as an Illustrator of Books = Print Collector's Quaterly*, 10(1923), April, 167–195, (179–181); BUCHNER, Rudolf, BURGER, Heinz-Otto, MUSPER, H. Theodor, *Kaiser Maximilians Weisskunig*, I. Textband, Stuttgart, W. Kohlhammer, 1956, 39–41; HOLLSTEIN, F. W., *German Engravings Etchings and Woodcuts Ca. 1400 – 1700*, Volume V. Brucker – Coriolanus, Amsterdam, Sound & Vision, 1957, 110–111; GEISSLER, Paul, *Hans Burgkmairs Genealogie Kaiser Maximilians I. = Gutenberg Jahrbuch*, 40(1965), 249–261; FALK, Tilman, BIEDERMANN, Rolf, 1473 – 1973, *Hans Burgkmair; Das graphische Werk*, Augsburg, Städtische Kunstsammlungen, 1973, 150–166. tétel, o. n.; WIESFLECKER, HERMANN, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band 5., *Der Kaiser und seine Umwelt, Hof, Staat, Wirtschaft, Gesellschaft und Kultur*, Wien, Böhlau, 1986, 362–365; KATHOL, Peter, *Alles Erdreich ist Österreich Untertan. Studien zu genealogischen Konzepten Maximilians I. unter besonderer Berücksichtigung der „Fürstlichen Chronik“ Jakob Mennels = Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 106(1998), 365–376; POLLHEIMER, Marianne, *Genealogie und Gedechtnus Maximilian I. Jakob Mennel und die frühmittelalterliche Geschichte der Habsburger in der „Fürstlichen Chronik.“* Diplomarbeit, Wien, 2005, 28–47; KELLNER, Beate, WEBERS, Linda, *Genealogische Entwürfe am Hof Kaiser Maximilians I. (am Beispiel von Jakob Mennels Fürstlicher Chronik) = Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik*, 147(2007), 122–149; SILVER, Larry, *Marketing Maximilian. The Visual Ideology of a Holy Roman Emperor*, Princeton, Oxford, Princeton University Press, 2008, 41–76; *Kaiser Maximilian I. und die Kunst der Dürerzeit*, Eva Michel, Maria Luise Sternath Hg., München, London, New York, Prestel Verlag, 2012, 96–97, 19–20. tétel, 168–169; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 13, 206–209.

⁵⁶ FRIMMEL, Theodor, *Ergänzungen zu Burgkmair's Genealogie des Kaisers Maximilian I. aus der Bibliothek der kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 10(1889), CCCXXV–CCCXXVI, Frimmel a próbanyomatokat 1516–1519 közé datálja.

⁵⁷ Előképként használta például ifj. Jörg Breu (1510 után–1547) egy 15 darabból álló, a stuttgarti Staatsgalerie Graphische Sammlungban, a bécsi Albertinában és a berlini Kupferstichkabinettben őrzött, diszpáncélos cimertartókat ábrázoló tollrajz sorozatában. Vö. MESSLING, Guido, *Abklatsch, Umzeichnung und Miniatur zu einer Gruppe von Zeichnungen Jörg Breus d. J. und ihren Funktionen = Jahrbuch der Staatlichen Kunstsammlungen in Baden-Württemberg*, Berlin, München, 40(2003), 7–32; EGGLE, Steffen, *Wappenkunst und Schildhalterfiguren, Zur Geschichte einer noblen Kunstaufgabe = KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 33–43 (41).*

⁵⁸ PETERS ed. 1982, i. m. 10. tétel, 218; FALK ed. 1984, i. m. 132.1. tétel, 226. (korábbi irodalommal); VIDMAR 2014, i. m. 236–237

veus), I. Miksáé⁵⁹ a 46. számú (Marcomirus), II. Zsigmondé⁶⁰ pedig a 45. számú (Priamus Ruland Rex Ungariae) fametszet volt. II. Lajos Herberstein kiadványában megjelenő képmása bár szabadabb átvétel volt, de jelentős egyezést mutat a *Genealogie* Banathias királyt ábrázoló, 11. számú fametszetével.⁶¹ (4. ábra)

4. ábra. Id. Hans Burgkmair: *Banathias*. Fametszet I. Miksa *Genealógiájához* 1509–1512 körül.

Hasonlóságot fedezhetünk fel Hirschvogel ábrázolásai és a Waldburg nemesi család őseit és történetét bemutató, az augsburgi kanonok és humanista, Matthäus Marschalk von Pappenheim (1458–1541) által Georg von Waldburg (1488–1531) megrendelésére 1527–1530 között készített, kézírásos *Pappenheim Chronik*nak az újabb kutatások szerint az idősebb és az ifjabb Hans Burgkmair által 1530 körül készített, gyakran a *Genealogie*-t előképként használó metszeteivel is, me-

⁵⁹ Peters ed. 1982, i. m. 11. tétel, 219; FALK ed. 1984, i. m. 132.2. tétel, 227. (korábbi irodalommal).

⁶⁰ Peters ed. 1982, i. m. 13. tétel, 221; FALK ed. 1984, i. m. 132.4. tétel, 228. (korábbi irodalommal).

⁶¹ A II. Lajost ábrázoló metszet irodalmát ld. a 44. jegyzetben. Banathias ábrázolása lehetett az előképe ifj. Jörg Breu egyik lapjának is. Vö. Messling 2003, i. m. 21–22, 13. kép.

lyek egy-egy Waldburg-ös életrajza után találhatók.⁶² A színezett fametszetek és kézírás kombinációja jelzi, hogy a krónika valószínűleg csak kevés példányban készült.⁶³ Hirschvogel II. Lajost ábrázoló fantáziaképe egyértelmű hasonlóságot mutat a müncheni krónika 75v oldalán található fametszettel. (5. ábra) Bár itt nem szemből, hanem enyhén oldalról felvett alakot látunk, a sisak, a páncél és a kard formája nagyon hasonló.

5. ábra. *Id. Hans Burgkmair – ifj. Hans Burgkmair:*
Címertartó vitéz. Színezett fametszet.
(Pappenheim Chronik, 1530.)

Hirschvogel II. Lajos állóképe még jobban hasonlít az 1545–1547 között készített ún. *Augsburger Geschlechterbuch*nak, vagyis az augsburgi patríciuscsaládok címereit fantáziadús címertartó figurákkal⁶⁴ bemutató, nyomtatásban csak

⁶² Bayerische Staatsbibliothek, Cgm 1292. Vö. ZIMMERMANN 1915, i. m. 60–62; 1473 – 1973. *Hans Burgkmair* 1973, i. m. 220–221. tétel, o. n.; *Bürgermacht und Bücherpracht: Augsburger Ehren- und Familienbücher der Renaissance*, Katalogband zur Ausstellung im Maximilianmuseum Augsburg vom 18. März bis 19. Juni 2011, Christoph Emmendorffer, Helmut Zäh hrsg., Luzern, Quaternio Verlag, 2011, 25. tétel, 188–189; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 13–14; KAULBACH, Hans-Martin, *Der Stuttgarter Band (S)* = KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 191–218. (209–210.); SEIDL, Edith, *Die Künstler des Augsburger Geschlechterbuchs, Hans Burgkmair der Jüngere und Heinrich Vogtherr der Jüngere* = KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 19–32, (23); JENKINS 2019, i. m. 62–63. Burgkmair-ék 79 egészalakos fiktív képet és a szerző portréját készítették el. A krónika 1777-ben Memmingenben megjelent nyomtatott változatában (*Herrn Matthäus von Pappenheim...: Chronik der Truchsessen von Waldburg, von ihrem Ursprunge bis auf die Zeiten Kaisers Maximilian II. durch Anmerkungen, Zusätze, Abhandlungen, und genealogische Tabellen erläutert.*) nem szerepeltek a páncélos figurák képei.

⁶³ KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 13; KAULBACH 2012, i. m. 209.

⁶⁴ A címertartó figurák eredete a 12. századig nyúlik vissza, s a 15. század végén a sokszorosított grafikában is felbukkannak. A mesterek fantáziájának tág teret adó – néha tréfás, groteszk vagy

később megjelent nemzetségekönyvek⁶⁵ a Breuning család őseit ábrázoló sokszorosított grafikájához (6. ábra), melynek előképe szintén I. Miksa *Genealogie*-jének Banathiaszt ábrázoló fametszete volt.⁶⁶ A 44 rajzból és 53 rézkarc próbanyomatból álló sorozatot, melyet 1945-ben egy amerikai katona ellopott, majd hosszú pereskedés után 2010-ben került vissza a stuttgarti Staatsgalerie Graphische Sammlungjába – ahogy az az 1545-ös évszámot és a „He : Vogtherr” és „H : Burgkmai[r]” feliratot tartalmazó címlaptervből kiderül – ifj. Hans Burgkmair⁶⁷ (1500–1562) és Heinrich Vogtherr⁶⁸ (feltehetően a fiatalabb, 1513–1566/1568)

6. ábra: Ifj. Hans Burgkmair – Heinrich Vogtherr:
A Breuning család őse. Rézkarc. (Augsburger
Geschlechterbuch, 1545–1547 körül)

szatírikus – alkotásokkal leggyakrabban a 16. századi genealógiákban és nemzetségekönyvekben találkozunk. A 16. században népszerűek lettek a páncélban ábrázolt címtartók, akiknek őrző funkcióját alkalmanként nemcsak a vértzetük, hanem testtartásuk, gesztusuk is jelezte. EGGLE 2012, i. m.; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 205–216.

⁶⁵ Német területen a nemesség és az erősödő városi patríciuscsaládok öntudatának kifejezését, magas társadalmi vagy politikai pozíciók elérését, illetve megtartását elősegítő illusztrált nemzetség- vagy családkönyvek virágkora 1490–1630 között volt. BOCK, Hartmut, *Bebilderte Geschlechterbücher* = EMMENDÖRFFER, ZÄH hrsg. 2011, i. m. 57–65. Vö. EGGLE 2012, i. m.

⁶⁶ Staatsgalerie Stuttgart, Graphische Sammlung. 21,5 x 14,4 cm. inv. nr. D 2010/777, 76 (KK) Vö. LASCHITZER 1888, i. m. 11; ZIMMERMANN 1915, i. m. L. 11. tétel, 3; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 198.

⁶⁷ SEIDL 2012, i. m. 21–27.

⁶⁸ SEIDL 2012, i. m. 28–32.

készítette.⁶⁹ Az 1531-ben meghalt idősebb Burgkmair hagyatékából a fiához került *Genealogie* metszetei szilárd alapot jelentettek a művészek számára: néha teljes egészében, néha kisebb-nagyobb változtatásokkal vették át az ábrázolásokat.⁷⁰ Az *Augsburger Geschlechterbuch*nak a *Genealogie*-val való szoros kapcsolatot jelzi, hogy a stuttgarti kötetbe korábban bele volt ragasztva négy fametszet a *Genealogie*-ből, amit Karl Ludwig Weisser (1823–1879) a 19. században szedett ki és tett át más gyűjteménybe.⁷¹

Úgy tűnik tehát, hogy Hirschvogel közvetlen előképe nem a *Genealogie* vagy a *Pappenheim Chronik* lehetett, hanem az *Augsburger Geschlechterbuch*. Erre utalnak az említett sorozatok páncélos figuráinak talajábrázolásában megfigyelhető sajátosságok is. A *Genealogie* fametszeteinek színezetlen változatán (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8018) a figurák üres háttér előtt, míg a színezett változaton (Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 8048) zöld, illetve sárga színű, dombszerű kiemelkedésen helyezkednek el.⁷² (4. ábra) Modellálatlan zöld szigeten állnak a *Pappenheim Chronik* figurái is⁷³ (5. ábra), míg az *Augsburger Geschlechterbuch* páncélos vitézeit – éppúgy, mint Hirschvogel hét uralkodóját – egy aprólékosabban kidolgozott, füves, göröngyös talajon látjuk. (6. ábra, 2. ábra.) Hirschvogel ismerhette ugyanakkor a *Genealogie* próbanyomatait is, néhány uralkodóról Herberstein útleírása számára készített ülőképeinek az előzményét ugyanis ebben találjuk meg: az *Augsburger Geschlechterbuch*-ban nincsenek ülőképek, csak állóképek. Említésre méltó, hogy bár a *Genealogie*-ban találunk egy I. Miksát ábrázoló, az uralkodó fennmaradt portréihoz hasonló vonásokat viselő ülőképet, Miksa képmásánál Hirschvogel nem ezt vette át, hanem a császár egyik fiktív ősének, Marcomirusnak az ábrázolását.

A *Genealogie* és a *Pappenheim Chronik* hatása érezhető egy Vogtherrékénél kicsit korábbi, 1540–1545 körül Paul Hektor Mair (1517–1579) által írt és nyomtatásban is megjelentetett augsburgi nemzetségek könyv illusztrációin, a 98 fametszetet készítő két strassburgi mester, Christoph Weiditz II. (1517 körül–1572 körül) és David Kandel (Kannel) (1520 körül–1590 körül) azonban nem közvetlenül másolta, hanem szabadabban és fantáziadúsabban kezelte az előképeket, mint

⁶⁹ Staatsgalerie Stuttgart, Graphische Sammlung, Inv. Nr.: D 2010/777 (1–100) (KK). A visszaérkezés alkalmából rendezett kiállítás részletes, tudományos katalógusa: KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. Vö. EMMENDÖRFFER, ZÄH hrsg., 2011, i. m. 64, 24. tétel, 184–187. (az idősebb Vogtherrt feltételezve alkotóként); KAULBACH 2012, i. m. 217–225. (a fiatalabb Vogtherrt feltételezve alkotóként); SEIDL 2012, i. m. 19. (nem eldöntött, hogy az idősebb vagy a fiatalabb Vogtherr volt-e az alkotó); JENKINS 2019, 26. tétel, 62–63. Az augsburgi Staats- und Stadtbibliothekban található, 37 rézkarcot tartalmazó példányról (Rar 114 (4° R 26b)): EMMENDÖRFFER, ZÄH hrsg., 2011, i. m. 26. tétel, 190–193.

⁷⁰ ZIMMERMANN 1915, i. m. 62.

⁷¹ KAULBACH 2012, i. m. 208.

⁷² MICHEL, STERNATH, Hg. 2012, i. m. 19–20. tétel, 168–169.

⁷³ KAULBACH 2012, i. m. 209.

Burgkmaier fia és Heinrich Vogtherr.⁷⁴ Az ábrázolások, melyek közül néhány többször is szerepel, inkább jellegükben mutatnak közeli rokonságot: a *Genealogie*, illetve az *Augsburger Geschlechterbuch* statikus tartású és gesztusú alakjaihoz képest itt jóval energikusabb mozdulatokkal, néha szinte groteszk módon túlrajzolt pózokkal találkozunk. (7. ábra) Úgy tűnik, nem volt közvetlen kapcsolat a két augsburgi nemzetségekönyv között, egymástól függetlenül jöttek létre. Hirschvogel metszeteihez sem találunk előképeket ebben a korábbi kiadványban, csupán az ábrázolások jellege hasonlít.

7. ábra. Christoph Weiditz II. – David Kandel: Címertartó vitézek. Színezett fametszetek. (*Bericht vnd anzeigen aller Herren Geschlecht der loblichen Statt Augspurg so vor Fünffhundert vnd mehr Jaren... Straßburg, d. n.*)

⁷⁴ *Bericht vnd anzeigen aller Herren Geschlecht der loblichen Statt Augspurg so vor Fünffhundert vnd mehr Jaren ...* Straßburg, Paul Hector Mair, [d. n.] A címlapon lent: Getruckt zu Straßburg durch Christoffel Widitz und Dauid Kannel. Javított, bővített német, illetve latin nyelvű (*Declaratio et demonstratio omnium patricii loci atque ordinis Familiarum...*), 156 darab, néha többször felhasználott fametszettel illusztrált augsburgi kiadása szintén Paul Hektor Mair által, 1550-ben jelent meg. A fametszetek dűcait Mair 1579. évi kivégzése után a frankfurti kiadó, Sigmund Feyerabend vásárolta meg, aki Jost Ammannal címlapot és három illusztrációt készíttetett a kötethez, s 1580-ban *Geschlechterbuch der Löblichen Kayserlichen Reichs-Stadt Augspurg, so vor Fünffhundert und mehr Jahren hero daselbst gewonet...* címmel ismét kiadta azt. Vö. EMMENDÖRFFER, ZÄH hrsg. 2011, i. m. 22. tétel, 176–179, 23. tétel, 180–183; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 14–16, 205, 245–247; JENKINS 2019, i. m. 62–63.

Az 1550-es években az ifj. Burgkmair-Vogtherr-féle ábrázolásokból több, árusításra szánt sorozat készült. Egy-egy komplett szériát őriz a nürnbergi Germanisches Nationalmuseum és az oldenburgi Landesbibliothek, s több hiányos együtttest találunk különböző gyűjteményekben. Vogtherrék munkája – talán épp azért, mert Weiditzék korábban megjelent kiadványa már kielégítette Augsburg patríciusainak az igényeit, nyomtatásban – egy Wilhelm Peter Zimmermann (?–1630) és Noah Zimmermann által készített új sokszorosított grafikai sorozattal kiegészítve – csak 1618-ban jelent meg.⁷⁵ A *Genealogie*-ban Banathias királyt, Vogtherrék metszetén a Breuning család őst, Hirschvogel illusztrációján II. Lajost ábrázoló figurával 33. szám alatt itt is találkozunk, itt azonban a Winckler család címertartó heroldját elevenítette meg.⁷⁶ (8. ábra)

8. ábra. A Winckler család címertartó heroldja. Rézmetszet. (*Ernewrtes Geschlechter Buch. Der löblichen deß Heiligen Reichs Statt Augspurg Patriciorum, darunter 80. vor auß lustige zierliche Contrafacturen, der Schildt, Helm vnd Wappen, Ehrngemeldter geschlechtern... Augsburg, 1618.*)

⁷⁵ *Ernewrtes Geschlechter Buch. Der löblichen deß Heiligen Reichs Statt Augspurg Patriciorum, darunter 80. vor auß lustige zierliche Contrafacturen, der Schildt, Helm vnd Wappen, Ehrngemeldter geschlechtern, In drey vnderschiedliche Bücher abgetheilt*, Augsburg, Verlag Zimmermann, 1618. Vö. EMMENDÖRFFER, ZÄH hrsg. 2011, i. m. 27. tétel, 194–197; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 16–18; ZÄH, Helmut, *Beschreibung der Frühdruck-Exemplare der Augsburger Geschlechterbuchs sowie der Ausgabe von Wilhelm Peter Zimmermann* = KAULBACH, ZÄH 2012, i. m. 228–244, (238–240).

⁷⁶ „Register dises Buchs. Zeigt an / wo eines under den 51 Alten Geschlechter Namen und Wappen zufunden sey / mit anzeigung was farben der Wappen zu weiterem Illuminiren oder mahlen gebührt“. [1.] 33: „Winckler. Der Schildt waß / die flügel auff dem Helm auch weiß / die Gilgen [én: lilium] roht / die Helmdeckin oben weiß / und unden blau.“ [3.]

Bár a római Bibliotheca Hertziana online adatbázisában Hirschvogelt jelölik meg egy több mint negyven darabból álló, fegyveres harcosokat ábrázoló sokszorosított grafikai sorozat alkotójaként, a metszetekről készített fényképek⁷⁷ valójában az ifjabb Burgkmair és Heinrich Vogtherr által készített *Augsburger Geschlechterbuch* próbanyomatait ábrázolják.

A páncélos figurák többszörös átvétele szemléletes példája annak a 16. századi gyakorlatnak, mely ugyanazt a motívumot különböző személyek, események megörökítésére használja fel, s – mint II. Lajos páncélos portréja esetében is látjuk – nemcsak olyan távoli vagy fiktív ősök bemutatására, akikről nem készült képmás, hanem kortárs uralkodókéra is, akikről létezett többé-kevésbé élethű portré.

Bár Hirschvogel illusztrációit Herberstein kiadványainak ismertetésekor már egy 18. század végi könyvtörténeti összefoglalás megemlíti,⁷⁸ Adam Bartsch (1757–1821) 1808-ban megjelent katalógusában az önálló lapokként bemutatott páncélos ábrázolások felsorolásakor nem találunk utalást erre az összefüggésre,⁷⁹ ahogy Georg Kaspar Nagler (1801–1866) 1838-as művészlexikona is csak ismeretlen királyok, hercegek képeiként említi őket.⁸⁰ Két 19. századi kiadvány említést tesz ugyan Hirschvogel Herberstein könyve számára készített illusztrációiról, az uralkodóképek közül azonban csak a tanulmányunkban később ismertetésre kerülő mellképeket sorolja fel.⁸¹ Bár Charles Le Blanc 1856-ban megjelent kézikönyvében Hirschvogel egy térképe kapcsán említi Herberstein *Moscoviáját*, a páncélos figurákat nem kapcsolta össze a diplomata kiadványával: úgy véli, egy azonosítatlan genealógiai munkához készülhettek.⁸² Egy 1888-as tanulmányban már olvashatunk a Burgkmair *Genealogie*-ja és Hirschvogel uralkodókat ábrázoló fantáziaképei közötti analógiáról, de az utóbbiaknak Herberstein kiadványához való kapcsolása nélkül.⁸³ A Hirschvogel és Herberstein szakmai együttműködését részletesen ismertető Alfred Nehring a 19. század végén Herberstein kiadványainak illusztrációiként említi mind a páncélos fantáziaképeket, mind a mellképeket, az előbbieknél Burgkmair *Genealogie*-jával való kapcsolatáról azonban nem tud, s bibliográfiájában sem szerepel az azt ismertető, 1888-as említett tanulmány.⁸⁴ Az *Augsburger Geschlechterbuch* és a *Pappenheim Chronik* páncélos ábrázolásainak rokonságát Hirschvogel uralkodóképeivel először egy 1915-ös tanulmány említi, Herberstein útleírására azonban itt sem történik utalás,

⁷⁷ <https://www.bildindex.de/ete?action=queryupdate&desc=%22hirschvogel%2C%20augustin%22%20krieger&index=obj-all>

⁷⁸ DENIS 1782, i. m. 541, 657.

⁷⁹ BARTSCH 1808, i. m. 170–207.

⁸⁰ NAGLER 1838, i. m. 10–12. tétel (fegyvereseket ábrázoló, hozzájuk tartozó négy másik lap említésével), 195.

⁸¹ BERGMANN 1844, i. m. 285–286; BÖRNER 1866, i. m. 89–90.

⁸² LE BLANC 1856, i. m. 215–221. tétel, 361–362.

⁸³ LASCHITZER 1888, i. m. 45–46.

⁸⁴ NEHRING 1897a, i. m. 40–42, 85–86; NEHRING 1897b, i. m. 123–125, 128–129.

s a szerző – aki valószínűleg Hirschvogel színezetlen, felirat nélküli önálló lapjait látta – az ábrázolt királyok nevét sem említi. Közös előképnek ő is Burgkmair *Genealogie*-jét tartja.⁸⁵ Egy két évvel későbbi monográfia Hirschvogel munkáit mind Herberstein kiadványával, mind a *Genealogie*-vel összekapcsolta, az *Augsburger Geschlechterbuch* és a *Pappenheim Chronik* előkép szerepét azonban nem említette, bár irodalomjegyzékében szerepel Hildegard Zimmermann-nak az összefüggést hangsúlyozó 1915-ös tanulmánya.⁸⁶ A Hans Burgkmair grafikai munkásságát bemutató 1973-as kiállítás katalógusa Zimmermann nyomán ír a *Genealogie*-nak a *Pappenheim Chronik* és az *Augsburger Geschlechterbuch* lapjain, illetve Hirschvogel rézkarcain kimutatható hatásáról, azt azonban nem említi, hogy Hirschvogel ábrázolásai Herberstein kiadványához készültek.⁸⁷ Sajátos módon az *Augsburger Geschlechterbuchot* és a *Pappenheim Chronikot* ismertető legújabb szakkatalógusok nem említik analógiaként Hirschvogel fantáziaképeit.⁸⁸

*

Úgy tűnik, Herberstein – okkal – nem volt megelégedve a fantáziapáncélos uralkodó-ábrázolások hitelességével, későbbi kiadványaiban ugyanis már nem találkozunk ezekkel a képekkel. Az útijelenetek, Szulejmán és III. Vaszilij állóképe ezzel szemben különböző méretben, technikával (pl. fametszet), önállóan és más képekkel együtt többször feltűnik majd a diplomata nyomtatásban megjelent visszaemlékezéseiben.⁸⁹ Hirschvogellel készítettett az életében fontos szerepet játszó hét uralkodóról egy kb. 116 mm átmérőjű képekből álló arcképsorozat,⁹⁰ s az új, szignatúra és dátum nélküli, feltehetően 1548 körül készült képek, illetve variánsaik díszítették későbbi kiadványait. Ezek az ábrázolások – a kor fogalmai szerint – hitelesebbek voltak az egészalakos fantáziaképeknél, hiszen előképeikül az ábrázolt uralkodókról készült metszetek, festmények, érmek szolgáltak.

A hangsúlyosan éremfőmájú metszetportrék „körirata” tartalmazta a fejedelmek nevét, rangját és – II. Keresztély kivételével⁹¹ – életkorát. Ez utóbbiból arra

⁸⁵ ZIMMERMANN 1915, i. m. 60–64.

⁸⁶ SCHWARZ 1917, i. m.

⁸⁷ FALK, BIEDERMANN 1973, I. M. O. N.

⁸⁸ EMMENDORFFER, ZÄH hrsg. 2011, i. m.; KAULBACH, ZÄH 2012, i. m.; JENKINS 2019, i. m. 62–63.

⁸⁹ VIDMAR 2019, i. m. 76–77. Csak orosz vonatkozású metszetekkel találkozunk már az útleírás első, olasz nyelvű kiadásában is: *Comentari della Moscovia et parimente della Russia...* Venetia, Per Gioan Battista Pedrezzano, 1550.

⁹⁰ BARTSCH 1808, i. m. 178–179, 29–35. tétel; BERGMANN 1844, i. m. 285–286; LE BLANC 1856, i. m. 202–208. tétel, 361; BÖRNER 1866, i. m. 92; NEHRING 1897a, i. m. 31, 85–86; NEHRING 1897b, i. m. 128–129; SCHWARZ 1917, i. m. 33–34, 29–35. tétel, 168–169; PETERS ed. 1982, i. m. 29–35. tétel, 238–244; FALK ed. 1984, i. m. 132.14.–20. tétel, 234–236; BÁNFI 2019, i. m. 15, 28.

⁹¹ NEHRING 1897a, 31. (halálának évét tévesen 1523-ra téve); SCHWARZ 1917, 34; PETERS ed. 1982, i. m. 15. tétel, 223; FALK ed. 1984, i. m. 132.6. tétel, 229. (korábbi irodalommal). Vö. HENDRIKMAN, Lars, *Portraits and politics, Evolution int he depiction of King Christian II of Denmark*

következtethetünk, hogy az előképek különböző időkből származtak: Miksát például egy 55 éves korában, azaz 1514-ben készített előkép alapján örökölte meg, V. Károlyt 32 éves korában, 1532-ben, II. Lajost halála évében, 1526-ban, 20 éves korában stb. úgy tűnik tehát, hogy a művész az előképként használt ábrázolások dátumát vette át, nem pedig azt az időt, amelyben Herberstein kapcsolatba lépett az illető uralkodóval.

9. ábra. Augustin Hirschvogel: II. Lajos arképe. Rézkarc. 1548 körül.

during his reign and exile (1513 – 1531) = Trade, Diplomacy and Cultural Exchange. Continuity and change in the North Sea Area and the Baltic c. 1350–1750, Hanno Brand ed. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2005, 186–210. II. Keresztély a Herberstein útleírásában szereplő medaillonportrén másképp néz ki, mint más arképein, de a felirat egyértelművé teszi, hogy őt ábrázolja a kép. Uo., 207.

10. ábra. II. Lajos emlékérmé, 1525. Reprodukció. (ERDŐS Zoltán, *II. Lajos ikonográfiája a 16. században* = *Turul*, 87(2014), 4, 128.)

Felvetődik a kérdés, hogy mi lehetett Hirschvogel II. Lajost ábrázoló medailonportréjának⁹² (9. ábra) az előképe, hiszen az 1526-ban a mohácsi csatában elhunyt uralkodó arcképét 1548 körül a művész csak egy korábbi képmás nyomán készíthette. A probléma további kutatást igényel, egy-két korábbi II. Lajos arckép bemutatásával⁹³ csak néhány lehetőséget villantunk fel. Hasonlóságot fedezhetünk fel például egy 1525-ben, tehát még II. Lajos életében készült emlékérem beállításával, az ábrázolt kalapjával és ruházatával.⁹⁴ (10. ábra) Az uralkodó profilképét ábrázoló emlékéremhez hasonló ikonográfiai típussal találkozunk Paolo Giovio (1483–1552) nocerai püspök híres, eredetileg több mint 400 darabot tartalmazó, később szétszóródott comói arcképgyűjteményének⁹⁵ metszetmá-

⁹² BARTSCH 1808, i. m. 32. tétel: „Louis, roi de Hongrie et Bohème.” 179; BÖRNER 1866, i. m. 32. tétel, 80; NAGLER 1838, i. m. 20. tétel, 195; LE BLANC 1856, i. m. 202–208/4. tétel, 361; ORTVAY Tivadar, *Mária, II. Lajos magyar király neje (1505–1558)* (Magyar történelmi életrajzok), Bp., A Magyar Történelmi Társulat kiadása, 1914, 95; SCHWARZ 1917, i. m. 32. tétel, 169, 205; PETERS ed. 1982, i. m. 32. tétel, 241; 1984, 132.17. tétel, 235; ERDŐS Zoltán, *II. Lajos ikonográfiája a 16. században* = *Turul*, 87(2014), 4, 121–148, (130, 27. tétel, 144); BÁNFI 2019, i. m. 14.

⁹³ II. Lajos ikonográfiájához újabban ld.: ERDŐS 2014, i. m.

⁹⁴ ERDŐS 2014, i. m. 128, 17. tétel, 143.

⁹⁵ Giovio 1521-ben azt írta Mario Equicola (1470 k. – 1525) humanistának, hogy tervezi, hogy a szobáját híres filozófusok és költők arcképeivel díszíti. A később összegyűjtött kb. 400 arcképből kb. 100 maradt fenn, ebből kb. 30 a comói múzeumban található. SCHÜTZ, Karl, *Die Porträtsammlung Erzherzog Ferdinands II. = Werke für die Ewigkeit, Kaiser Maximilian I. und Erzherzog Ferdinand II.* Wilfried Seipel Hg., Wien, Kunsthistorisches Museum, 2002, 20–21; PAPP Júlia, *Az*

solatról ismert darabján is. Giovio nevezetes haditetteket végrehajtó férfiakat – köztük II. Lajost – bemutató életrajzgyűjteménye első latin és olasz nyelvű kiadásai⁹⁶ még nem tartalmaztak portrékat. Bár Giovio még életében tervezte, hogy életrajzgyűjteményeit arcképekkel díszítve adja ki, ez végül csak halála után két évtizeddel valósult meg. Tobias Stimmer (1539–1584) svájci festő és illusztrátor Giovio halála után, de még a gyűjtemény szótszóródása előtt lerajzolta a comói gyűjteményben található, részben érmek és medaillonok alapján készült

11. ábra. Tobias Stimmer: II. Lajos. Fametszet. (*Pauli IOVII Novocomensis Episcopi Nucerini Elogia virorum bellica virtute illustrium...* Basel, 1575.)

1526. évi mohácsi csata 16–17. századi képzőművészeti recepciója = Több mint egy csata, Mohács. Az 1526. évi ütközet a magyar tudományos és kulturális emlékezetben, szerk. Fodor Pál, Varga Szabolcs, Bp., Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2019, 149–193, (161–163).

⁹⁶ *Pauli Iovii Novocomensis Episcopi Nucerini Elogia virorum bellica virtute illustrium: veris imaginibus supposita, quae apud musaeum spectantur Florentiae*, Lorenzo Torrentino, 1551. [II. Lajosról: 244–246.]; *Gli elogi vite brevemente scritte d’huomini illustri di guerra, antichi et moderni*, di Mons. Paolo GIOVIO...In Fiorenza, Lorenzo Torrentino, MDLIII. [II. Lajosról: 311–315.].

festményeket.⁹⁷ Az 1575-ben Bázelen megjelent latin nyelvű,⁹⁸ illetve az 1577-es német nyelvű kiadást⁹⁹ már a Stimmer által készített rajzok fametszetei – köztük a II. Lajost ábrázoló – díszítették. (II. ábra) Az arcképgyűjtemény európai népszerűségét jelzi, hogy II. Ferdinánd (1529–1595) főherceg majdnem ezer darabból álló, humanista (uomini illustri) és dinasztikus (ösgaléria) koncepciójú ambrasi portrégyűjteménye¹⁰⁰ egy részének – köztük II. Lajos képmásának is¹⁰¹ – a Giovio-féle arcképek firenzei másolatai voltak az előképei.¹⁰² A Stimmer-féle metszettel természetesen Hirschvogel 1548 körül készült II. Lajos arcképének előképeként nem számolhatunk, csak egy közös képi forrás használatát feltételezhetjük.

A hazai szakirodalom szerint elképzelhető, hogy Hirschvogel II. Lajos arcképe volt az előképe egy Mária és II. Lajos szembenéző portréját ábrázoló fametszet II. Lajos ábrázolásának.¹⁰³ A sokszorosított grafikát ismertető katalógustételben ugyanakkor – ennek ellentmondva – azt is olvashatjuk, hogy a „medalionba foglalt grafikai ábrázolások 1526-ban készült alabástrom mellkép nyomán készültek.”¹⁰⁴ Erdős Zoltán szerint az „arcképek hasonlósága alapján úgy tűnik, hogy ezt a metszetet [azaz Hirschvogelét, P. J.] használta fel Michael Hohenauer és Hans Daucher, szintén egy-egy 1526 után készült emlékérmé készítője is.”¹⁰⁵ Mivel Hans Daucher 1538-ban halt meg, az 1548 körül készült Hirschvogel-metszet nem lehetett az alabástromfaragvány előképe. Annyi bizonyos, hogy a fametszetes páros portré II. Lajos ábrázolása feltűnő hasonlóságot mutat egy, a Magyar

⁹⁷ BIETENHOLZ, Peter G., *Historia and Fabula, Myths and Legends in Historical Thought from Antiquity to the Modern Age*, Leiden, New York, Köln, Brill, 1994, 205; GAYLARD, Susan, *Hollow man, Writing, Objects, and Public Image in Renaissance Italy*, New York, Fordham University Press, 2013, 168–169.

⁹⁸ Pauli IOVII Novocomensis Episcopi Nucerini *Elogia virorum bellica virtute illustrium...* Basil, Petri Pernaie typographi, 1575. [II. Lajosról: 274–277, portréja: 275.]

⁹⁹ STIMMER, Tobias, *Eigentliche und gedenkwürdige Contrafacturen oder anbildungen wolverdienter unnd weiterümpter Kriegshelden auss des hochwürdigen Bischoffs Pauli Jovii Elogiis oder Rhumschriften gezogen...* Basel, Peter Perna, 1577, 344r. Vö. ERDŐS 2014, i. m. 48. tétel, 147.

¹⁰⁰ SCHÜTZ 2002, i. m. 19.

¹⁰¹ 159. számú kép. Vö. ERDŐS 2014, i. m. 42. tétel, 146–147.

¹⁰² KENNER, Friedrich, *Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol*, Wien, Kunsthistorisches Museum, 1892, 7, 74. A gyűjteményhez Vö. KENNER, Friedrich, *Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol = Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses*, 14(1893), 37–186, 15(1894) 147–259, 17(1896) 101–274, 18(1897) 135–261, 19(1898) 6–146; LADNER, Gerhart, *Die Porträtsammlung des Erzherzogs Ferdinand von Tirol. Führer durch die kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, Herausgegeben vom Verein der Museumsfreunde, 17. Heft. Wien, Kunsthistorisches Museum, 1932; SCHÜTZ 2002, i. m. 19–21, 84.

¹⁰³ RÉTHELYI et al 2005, i. m. 205, V-1. tétel; ERDŐS 2014, i. m. 129, 23. tétel, 144.

¹⁰⁴ RÉTHELYI et al 2005, i. m. 205.

¹⁰⁵ ERDŐS 2014, i. m. 129.

Nemzeti Múzeumban őrzött, elefántcsontra festett 16. századi arcképpel¹⁰⁶ és részleges Hirschvogel medaillon-arcképével.

A Hirschvogel-féle medaillonportrékkal már egy legkorábban 1548-ban készült,¹⁰⁷ 285 x 195 mm nagyságú Kelet-Európa térképen is találkozunk, melynek felső részén a hét uralkodó arcképét, két oldalán Szulejmán és III. Vaszilij ülőképét, alatta pedig Herberstein portróját (1547-es dátummal), illetve az útiélményeiről készült négy életképet (magyarországi, spanyolországi, dániai, oroszországi út) látjuk.¹⁰⁸ (12. ábra) Az útijelenetek az eredeti metszetekhez képest kevesebbet mutatnak: a magyarországiról például hiányzik az előtér folyója és a rajta úszó hajók ábrázolása. A metszet eredetileg az 1549-ben kiadott *Rerum Moscovitica-*

12. ábra. Augustin Hirschvogel:
Kelet-Európa térképe. Rézkarc, 1548 körül.

¹⁰⁶ Ismeretlen mester: II. Lajos színezett profil portréja. 16. század. Elefántcsont, tempera, 7,3 x 6 cm, felirata arany betűkkel: Ludowicvs Rex ... ng... MNM TK Grafikai Gyűjtemény, ltsz.: 407.

¹⁰⁷ A metszeten lengyel királyként (Rex Pol.) szereplő II. Zsigmond Ágostot 1548-ban koronázták meg. A képen szereplő 1547-es dátum feltehetően Herberstein portrójának készülési idejét jelzi. NEHRING 1897a, i. m. 10; SCHWARZ 1917, i. m. 35.

¹⁰⁸ BARTSCH 1808, i. m. 179, 36. tétel; NAGLER 1838, i. m. 22. tétel, 195; LE BLANC 1856, i. m. 209. tétel, 361; NAGLER 1863, i. m. 194; BÖRNER 1866, i. m. 36. tétel, 80–81, 92–94; SCHWARZ 1917, i. m. 34–35, 36. tétel, 169–170; NEHRING 1897a, i. m. 10; NEHRING 1897b, i. m. 127–128; MENDE 1968, i. m. 9; PETERS ed. 1982, i. m. 36. tétel, 245; FALK ed. 1984, i. m. 132, 21. tétel, 237; ERDŐS 2014, i. m. 131, 27a. tétel, 144; VIDMAR 2019, i. m. 76–77; BÁNFI 2019, i. m. 15, 28. A lap egy-egy példányát a British Museum (1862,0208.117.), illetve a bécsi Albertina őrzi (DG 1930/2115). A prágai Strahov-kolostor gyűjteményében található kéziratos Herberstein-visszaemlékezésbe (DF III 8) kötött példányról ld.: BÁNFI 2019, i. m. 15, 28.

rum Commentarii címlapjaként készülhetett, de végül itt nem került felhasználásra.¹⁰⁹ A lapon Herberstein arcképe alatt Georg von Logau (humanista néven: Georgius Logus) (1495 körül–1553) verse olvasható, melyet a *Gratae Posteritati...*-ban, illetve a *Rerum Moscoviticarum Commentarii* 1571-es bázeli kiadásában is megtalálunk:

„Sigmundum varias mundi rapuere per oras,
Terra: Rates: Vndae: Nix: Traha: Currus: Equi.”¹¹⁰

A hét medaillonportré – köztük II. Lajosé – kicsinyített (46 mm átmérőjű) rézmetszetes változata, illetve III. Vaszilij és Szulejmán egészalakos képmása, éppúgy, mint a Herbersteinről készült hat díszruhás fametszetes állókép szerepelt a *Gratae Posteritati...*-ban is. A portrékat azokon az oldalakon helyezték el, ahol Herberstein az ábrázoltakkal való találkozásról ír: a II. Lajost ábrázoló mellkép feletti szövegben például arról olvashatunk, hogy a diplomata 1518. április 20-án érkezett Budára a királyhoz.¹¹¹

13. ábra: I. Miksa, V. Károly és I. Ferdinánd arcképe.
Fametszet. (Sigmund Freyherr zu Herberstein / Neyperg /
und Guttenhag... Wien, 1558.)

¹⁰⁹ NEHRING 1897a, i. m. 10. A moszkvai útleírás 1557-ben Bécsben megjelent, említett német nyelvű kiadásában (*Moscovia der Hauptstat in Reissen...*) egy olyan térkép találunk, melynek felső részén a négy jelenet – köztük a kocsival történt utazás – szerepel. Vö. BÖRNER 1866, i. m. 98; LEITSCH, Walter, *Sigmund Freiherr von Herberstein. Ein österreichischer Forscher und Diplomat der Epoche Karls V. = Alte und moderne Kunst*, 3(1958), Nr. 11, 34.

¹¹⁰ *Gratae Posteritati...*Viennae, Raphael Hofhalter, 1560, o.n. (H 3) Vö. DENIS 1782, i. m. 630. tétel, 598.

¹¹¹ BERGMANN 1844, i. m. 285–286; NEHRING 1897a, i. m. 65–69, 78; MENDE 1968, i. m. 9; BÁNFI 2019, i. m. 15–16.

14. ábra. II. Lajos, II. Keresztély, I. Zsigmond, II. Zsigmond,
I. Szulejmán és III. Vaszilij. képmása. Fametszet. (Sigmund Freyherr
zu Herberstain / Neyperg / und Guttenhag... Wien, 1558.)

Újabb változatban tűnnek fel az illusztrációk az 1558-ban Bécsben Raphael Hoffhalternél megjelent, *Sigmund Freyherr zu Herberstain / Neyperg / und Guttenhag / Oberster Erbcamrer und Oberster Drucksas in Kärnthn / dreyer Ro. Kaysern in Kriegen / Rathn unnd Postschafften hienach verzeichnet zway und fünfzig Jar gedienet* című négylapos kiadványban (VD16 ZV 29317). A címlap utáni lapon szövegek közti képekként I. Miksa, V. Károly, I. Ferdinánd, az utána következő pedig szöveg nélkül II. Lajos és II. Keresztély, I. Zsigmond és II. Zsigmond Ágost medaillonportréját, illetve Szulejmán és III. Vaszilij egészalakos ülő képét látjuk, gyenge minőségű fametszeteken. (13. ábra, 14. ábra) A következő, szöveget is tartalmazó oldalon öt úti jelenet szerepel: a korábbi négy kiegészült egy, az 1549-es Oroszország-útleírás említett bécsi díszkiadásában még nem szereplő életképi jelenettel. (15. ábra)

Az új kép Herberstein 1541-es magyarországi útját eleveníti meg, melynek során a Buda melletti hadi táborban¹¹² – diplomáciai pályafutása egyik csúcspontjaként – Szulejmánnal tárgyalt.¹¹³ (16. ábra) Az illusztráció előtérében a Duna

¹¹² Szulejmán Buda 1526-os, a mohácsi csatát követő elfoglalása után sem a várban, hanem a Duna mellett felállított táborban éjszakázott, mivel – ahogy Paolo Giovio írta – „az Ottománok ősi törvénye úgy rendelkezett, hogy sosem falak, hanem a saját őrségének védelmében tartózkodjon.” Örök Mohács, *Szövegek és értelmezések*, szerk. B. Szabó János, Farkas Gábor Farkas, Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2020, 385. Szebelédi Zsolt fordítása.

¹¹³ Ugyanezekkel a képekkel és ugyanezzel az elrendezéssel találkozunk egy 1562-ben Bécsben, Michael Zimmermannál megjelent, kicsit eltérő című (*Sigmund Freyherr zu Herberstain Ney-*

látható, melyen hajók úsznak, a háttérben a török sáttortábor helyezkedik el, mögöttük kétoldalt egy-egy hegy magasodik, tetejükön várral. Az előtérben két gyalogos megy a sáttortábor felé.¹¹⁴ Mivel Buda 1541-es elfoglalásakor az ott lévő Habsburg csapatokat Szulejmán megsemmisítette, majd hadat üzent I. Ferdinándnak, bármi áron békét kellett kötni vele, hogy megakadályozzák, hogy betörjön Ausztriába és Bécs ellen vonuljon. 1541. augusztus 27-én I. Ferdinánd Herbersteint Szulejmán budai táborába küldte tárgyalni. Herbersteinnak olyan nagy volt a megbecsültsége, hogy kiválaszthatta kísérőjét az útra. Az ifjabb Niklas Salm-Neuburg (1503 körül–1550) – akinek az apjával, az 1530-ban Bécs török ostromakor megsebesült és elhunyt Niklas Salm gróffal, mint láttuk, Herberstein együtt harcolt I. Miksa hadjárataiban – és Markus (Marx) Beck von Leopoldsdorf (1491–1553) közül az előbbit választotta. A harmadik követ, Révay Ferenc (1489–1553) turóc vármegyei főispán lett volna, ő azonban végül nem

15. ábra. Öt útjelenet. Fametszet. (Sigmund Freyherr zu Herberstein / Neyperg / und Guttenhag... Wien, 1558.)

perg / und Guetenhag / Oberster Erb Camrer und Oberster Drucksab in Kärntn: Dreyen Rö: Kaysern in Kriegen / an Höfen / in Rättn / und hie verzeichenden Botschafften gedient angefangen 1506.), de jóval hosszabb kiadványban is.

¹¹⁴ „Ferner liefs er das türkische Lager und seine Fahrt auf der Donau...”. NEHRING 1897a, i. m. 7. Karl Schwarz tévesen a magyarországi kocsis utazást ábrázoló rézkarcot kapcsolja össze Herberstein 1541-es budai útjával. SCHWARZ 1917, i. m. 32. Heinz Schöny bizonytalan a jelenet helyszínében, szerinte a Visegrád előtti török tábor lehet. SCHÖNY 1957, i. m. 56.

ment. A kísérők és szolgák száma nem ismert, csak annyit tudunk, hogy a delegáció három sátrat kapott a táborban. Esztergomban Várdai Pál (1483–1549) érsektől két kísérőt kaptak titkárként, tolmácként, Dudich Jeromost és Kis Pétert. Itt várta őket Kászim bég, majd török hadihajón hagyták el a Habsburg felségterületet, szeptember 6-án este érkezve meg a Buda előtti haditáborba. Szeptember 7-én Rüsztlem pasával (1500 körül–1561) tárgyaltak, aki egy dízsátorban fogadta őket, s akinek előadták Ferdinánd békeajánlatát. Szeptember 8-án Szulejmánnal folytattak tárgyalást, akinek a trónja elé vezették őket, kezét csókoltak neki és átadták az ajándékokat, köztük értékes órákat. Mivel az óras útközben járványban meghalt, Salmnak kellett bemutatni a működésüket. Szeptember 10-én megkapták búcsúajándékaikat, keleti szokás szerint selyem díszöltözetet. Szeptember 11-én egy zárókihallgatáson vettek részt Szulejmánnal, majd másnap elhagyták a tábort és hajóval indultak haza. Bár Herbersteinék békekötés helyett csak fegyverszünetet tudtak elérni, a kortársak sikeresnek ítélték a tárgyalásokat, hiszen az országot meg tudták védeni a törökök betörésétől és fosztogatásától. Igaz, Szulejmánék részben a téli időszak miatt is fordultak vissza.¹¹⁵ Az ábrázolás tehát, melyen két ember – a veszéllyel dacolva – gyalog megy az ellenséges török táborba, nem fedte hűen a valóságot, arra azonban kiválóan alkalmas volt, hogy érzékeltesse a helyzet drámaiságát és hangsúlyozza a követséget vezető két férfiú bátorságát és szívósságát.

16. ábra. Siegmund von Herberstein 1541-es budai követi útja I. Szulejmán haditáborában. Fametszet. (Sigmund Freyherr zu Herberstein / Neyperg / und Guttenhag... Wien, 1558.)

¹¹⁵ D. PETRITSCH, *Die diplomatischen Beziehungen Ferdinand I. mit den Osmanen. Techniken und Probleme* = PFERSCHY hrsg. 1989, 89–99, (92–96). Ld. még: PICARD 1967, i. m. 124–127, 173; GEIER 2004, i. m. 182; MORITZ 2019, i. m. 173–174; ALIYAZICIOĞLU, Zeynep Inan, *Avusturyalı Diplomat Sigismund von Herberstein ve Buda'da Osmanlı Elçiliğine Dair Anıları (1541) = Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi – Journal of Turkish Research Institute*, 2019, 611–631; VIDMAR 2019, i. m. 75. Herbersteinnek a budai követségről beszámoló, a bécsi Haus- Hof- und Staatsarchivban (Handschrift Rot 11, fol. 313v–314r) őrzött kéziratáról ld.: *Kaiser Ferdinand I. 1503–1564, Das Werden der Habsburgermonarchie*, Wilfried Seipel Hg., Wien, Kunsthistorisches Museum, 2003, V.32. tétel, 419.

Az 1541. évi budai követség emlékét két másik illusztráció is megörökítette. Az említett hat egészalakos Herberstein-portré közül az egyik abban a térdig érő díszes ruhában ábrázolta Herbersteint, amelyiket ott viselt, egy másik pedig abban a földig érő öltözetben, amelyet – mint láttuk – a szultántól kapott ajándékba.¹¹⁶ Az első fametszet Herbersteint korabeli udvari öltözetben ábrázolja, ilyet viselt udvarmesterként Habsburg Erzsébet és II. Zsigmond Ágost lengyel király 1543-as esküvőjén is.¹¹⁷ A képek – a különböző kiadásokban eltérő – feliratai pontosan tájékoztatják az olvasót a fontos eseményről,¹¹⁸ illetve a második képnél arról is, hogy a hosszú kaftánt a szultántól kapta ajándékba.¹¹⁹

Egy, a hét medaillonportréból, Szulejmán és III. Vaszilij képmásából, illetve az útijelenetek kisméretű másolataiból összeállított fametszetes lap alján bal oldalt már az 1541-es budai útról készült ötödik jelenet is szerepel. A képegyüttes közepén a *Sygmundt Freyhern zu Herberstain, Neyperg und Guttenhag, Oberster Erbcamrer und Oberster Erbdrucksas in Kärnthn, des Röm. Khayser Ferdinanden Rath, Camrer und president der Niderösterreichischen Camer. Mein Alters im 74. Den Vierdtn Khayser erlebt, Den Dreyen In Kriegen ... 45 Jar gedient. M.D.LIX. in Decemb.* szöveg olvasható.¹²⁰ Az Österreichische Nationalbibliothek állományában a *48.D.10* jelzeten található egy kétleveles nyomtatvány, melynek az elején – mintegy címlapként – ez a fametszetes lap szerepel. Ugyanezzel a – Herberstein címerével együtt – 15 képből álló összeállítással találkozunk az 1560-ban Hoffhalternél megjelent, *Picturae Varias...* című említett kiadványban, csak itt a képek között a cím helyett egy latin vers olvasható.¹²¹ (17. ábra) Ebben az önéletírásban is megtalálható a Herbersteint követi ruhában ábrázoló hat egészalakos kép.

Ugyanezekből a képekből összeállított, részben eltérő szöveggel¹²² lap található Herberstein német nyelvű, 1561-ben Bécsben, de immár Michael Zimmermannál

¹¹⁶ NEHRING 1897a, i. m. 6–7, 70; NEVINSON 1967, i. m. 69–70; POLLEROS 2013, i. m. 49–50; VIDMAR 2019, i. m. 75, 80

¹¹⁷ VIDMAR 2019, i. m. 80.

¹¹⁸ *Khayser Ferdinandts noch derzeit Römischen Khünigs Orat, zu Suleiman dem Türckischen Khay, 1541, Sigmundt Freyherr zu Herberstain ec.* Gedruckt 1559. Seines Alters im lxxiiij; Ambo nos oratores tali veste ad Tvrcarvm imperatorem missi; Ferdinandi imp: tvnc regis Rom: orator ad Solemanvm Tvrcarvm imperat: M. D. XLI. Sigismvndvs liber baro in Herberstain &c. Vö. VIDMAR 2019, 80. (A képek forráshelyeivel).

¹¹⁹ Tvrcarvm imperator nos qvoqve vestibus donavit; Ferdinandi Rom: regis orator a Svleimano Tvrcarvm imperatore tali veste donatvs. Sigismvndvs liber baro in Herberstain. M. D. XLI; Sigmundt Freyherr zu Herberstain. Gesanter zu dem Türckhischen Khayser von dem also verehrt. M. D. Xlj. Vö. VIDMAR 2019, 80. (A képek forráshelyeivel). Az eseményhez a *Picturae varias*-ben *In effigiem Sigismundi ab Herberstain etc. tali veste a turcarum imperatore donati Anno M. D. XLI* címmel költeményt is mellékeltek.

¹²⁰ Vö. DENIS 1793, i. m. 740. tétel, 686–687; BÖRNER 1866, i. m. 89–90.

¹²¹ NEHRING 1897a, i. m. 77–78.

¹²² *Sygmundt Freyhern zu Herberstain, Neyperg unnd Guttenhag, Oberster Erbcamrer und Oberster Erbdrucksäs in Kärnthn, des Röm. Khayser Ferdinanden Rath, Camrer unnd president der Niderösterreichischen Camer. Under Kayser Friderichs Regierung im 1486. geporn, Hernach*

17. ábra. Siegmund von Herberstein követi útjaihoz kapcsolódó ábrázolások. Fametszet. (*Picturae Variæ quæ Generosum ac Magnificum Domini Sigismundum liberum Baronem in Herberstain Neyperg et Guttenhag etc. varias legationes obeuntem exprimunt. Wien, 1560.*)

megjelent önéletrajzának vége felé is. A lappal az első, dátum nélkül megjelent kiadásban még nem találkozunk, a diplomatát díszruhában ábrázoló hat fametszet azonban mindkét kiadásban szerepel. A Herbersteint megörökítő egészalakos fametszeteket 1559–1580 között csak Hoffhalter nyomdája használta, 1561-től azonban „a főúr tulajdonában lévő dúcok már Michael Zimmermann használatába kerültek.”¹²³ Az ábrázolások nagy részének az előképei Hirschvogel 1547 körül készült rézkarcai voltak, a medaillonképek egy része azonban új volt.¹²⁴ Az Alfred Nehring 1897-ben megjelent könyvében ismertetett 1562-es latin nyelvű kiadvány egy példányát („1562. Sigismundi liberi Baronis in Herberstain Neyperg et Guetenhag, Sup-

den dreyen Khaysern acht Jar in Khriegen, darinnen im 1514. mit Ritterlicher Wierde begabt, Auch an Höfen, in Räten, vilen Pottschaften nit on gefar, dann in Ambtern biß in May dieses 1561. Jars, und seines alters im 75. trewlich und fleissig gedient.

¹²³ BÁNFI 2019, i. m. 14.

¹²⁴ *Sigmund Freyherr zu Herberstain / Neyperg / und Guetenhag / Obrister Erb-Camrer / und Obrister Trucksäß inn Cärndten / Denen Gegenwürtigen und Nachkommenden Freyherrn zu Herberstain. Seines Thuens, Diensten und Raysens mit trewer vermanung, sich zu Tugenden unnd guetem wesen zeschicken. Zu Wienn in Osterreich, durch Michaeln Zimerman gedruckt, in M. D. LXI. Jar. (VD 16 ZV 22611) Vö. NEHRING 1897A, i. m. 11; SCHÖNY 1957, i. m. 50–52.*

remi Carinthiae Camerarii et Dapiferi, Tribus Imperatoribus Servitia Bello, Consilio et legationibus, Ab Anno 1506. usque 1562. praestita descripta et depicta. Viennae Austriae Excudebat Michael Zimmerman, Anno MDLXII. kl. 4°.”), melyben az öt útijelenettel, I. Szulejmán és III. Vaszilij ülőképével, illetve a medaillon formájú uralkodóportrékkal együtt szintén szerepelt II. Lajos fametszetes mellképe,¹²⁵ az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára őrzi (Ant. 3841(3)).

Egy 1999-ben megjelent osztrák tudományos-ismeretterjesztő kiadványban,¹²⁶ majd ennek nyomán az Austria-Forum honlapján¹²⁷ Herberstein moszkvai, illetve Szulejmánnál tett követi látogatása ábrázolásaként ismertettek két könyvillusztrációt. A képek az oroszországi útleírás Sigmund Feyerabend (1528–1590) által megjelentetett 1576-os, illetve 1579-es német nyelvű, frankfurti kiadásában láttak napvilágot.¹²⁸ A kötetben Herberstein útleírása előtt Paolo Giovio rövid „könyvecskéjének” (libellus) szövege olvasható, melyben az itáliai humanista a VII. Kelemen (1478–1534) pápához 1525-ben III. Vaszilij nagyfejedelem követeként az oszmán ellenes ligához való csatlakozással kapcsolatos tárgyalásokra érkezett orosz követ, tolmács és filológus, Dimitrij Geraszimov (1465 körül–1535 után) adatai alapján ismertette Moszkva földrajzi sajátosságait. Geraszimov – Herbersteinhez hasonlóan – számos országban járt, pl. I. Miksa császárnál, Svédországban, Dániában. Római tartózkodása alatt részletesen beszámolt Giovióknak Oroszország és az északi országok geográfiájáról. Az információkat Giovio 1525-ben egy illusztráció nélküli könyvben jelentette meg.¹²⁹

Az 1576-os frankfurti Oroszország-útleírásban a címlapképen és egy címerképen kívül Giovio szövegének elején (1r, 103r, 106r) találkozunk az első illusztrációval, melyen ünnepélyes követfogadást látunk: egy díszes terem végén egy asztalnál török ruhás, turbános, illetve európai ruhás, fedetlen fejű férfiak ülnek, míg az előtérben turbános, kaftános előkelők állnak. Bár Giovio szövege Oroszország leírásait tartalmazza, ez a kép egy oszmán környezetben lejátszódó jelenetet ábrázol.

¹²⁵ NEHRING 1897a, i. m. 81.

¹²⁶ SENFT 1999. i. m. 17, 19.

¹²⁷ https://austria-forum.org/af/Biographien/Herberstein,_Sigmund_Freiherr_von

¹²⁸ *Die Moscouitische Chronica. Das ist Ein gründtliche beschreibung oder Historia / deß mechtigen vnd gewaltigen Großfürsten in der Moscauw / sampt derselben Fürstenthumb vnd Länder / auch deß trefflichen Landts zu Reussen / von jrem Herkommen / Religion / Sitten vnd Gebreuchen / deßgleichen jre Schlachten Krieg vnd mannliche thaten / auff das fleissigest zusammen gebracht / sehr schön vnnnd gar nützlich zu lesen. Erstlichen durch den Hochgelerten Herrn Paulum Jouium / deßgleichen durch den Wolgebornen Herrn Sigmund Freyherrn zu Herberstein... selbst persönlich erfahren/ vnd folgendts durch den ... Herrn Doctor Pantaleon/ ... auß dem Latein ins Teutsch gebracht. Sampt einem Vollkommenen Register/ dergleichen vor nie außgangen oder Gedruckt. Frankfurt, 1576. (Gedruckt zu Franckfurt am Mayn / durch Johannem Schmidt in verlegung Sigmund Feyerabends); Utánnomás: Frankfurt, 1579.*

¹²⁹ *Pauli IOVII NOUOCOMENSIS LIBELLUS DE LEGATIONE BASILII MAGNI PRINCIPIS MOSCHOUIAE AD CLEMENTEM VII, PONT. MAX...* Roma (Romae ex aedibus Francisci Minitii Calvi Anno 1525.) Vö. LEITSCH 1989, i. m. 168, 176; ZIMMERMAN, T. C. Price, *Paolo Giovio. The Historian and the Crisis of Sixteenth-Century Italy*, New Jersey, 1995, 65–67.

Ugyanezt mondhatjuk el a következő, már Herberstein szövegéhez kapcsolódó illusztrációról is (12v, 99v), melyen a nézőnek háttal álló, magas rangú, hosszú, lecsüngő tollal díszített turbános török előtt elegánsan meghajló, rövid ruhás európaít látunk, s melyet az 1999-es osztrák könyv Herbersteinnak Szulejmán szultánnal tett látogatása ábrázolásaként határoz meg.¹³⁰ Ugyanígy török környezetre utal a következő fametszet is (51r, 123v): egy díszes sátorban ülő turbános török szintén török ruhás személyeket fogad, miközben a sátor mellett egy fegyveres janicsár figyeli az eseményt. (18. ábra) Ez a jelenet Hilde és Willi Senft szerint Herberstein III. Vaszilijnál tett látogatását mutatja be.¹³¹ Mivel a szövegrész, amelyben ez az illusztráció található, III. Vaszilij nagyherceg rendeleteit ismerteti, a kép nem kapcsolódik közvetlenül hozzá. Az egyetlen illusztráción, amely nem törökös környezetben játszódik, egy katonai tábor sátorában díszes széken ülő, koronás, páncélruhás királyt látunk, akinek egy féltérdre ereszkedő európai ruhás férfi levelet nyújt át (110r). Mivel a szövegben itt arról olvashatunk, hogy Károly császár és Ferdinánd főherceg Herbersteint a lengyel királyhoz és a moszkvai nagyherceghez küldte békekövetségbe, ez a kép állhatna legközelebb ahhoz az információhoz, amelyet a körülötte lévő szöveg tartalmaz. Az illusztrációk azonban valójában függetlenek a szövegtől, hiszen nagy részüket a kiadó nemcsak ebben a könyvben adta közre többször, eltérő szövegrészekben, hanem más kiadványaiban is találkozunk velük. Mind az európai követfogadás utoljára említett jelenete, mind a Hilde és Willi Senft 1999-es könyvében egyértelműen Herbersteinnak a szultánnal, illetve III. Vaszilijjal való találkozása illusztrációiként leírt kompozíciók megtalálhatók például

18. ábra. Könyvillusztráció. Fametszet. (FRONSPERGER, Leonhard, *Kriegßbuch, Ander Theyl... Frankfurt, Feyerabend, 1573, XVr.*)

¹³⁰ SENFT 1999, i. m. 17, *Herberstein vor Sultan Süleyman II. „dem Prächtigen”* képaláírással.

¹³¹ SENFT 1999, i. m. 19, *Empfang bei Großfürst Johannes Basilius in Moskau* képaláírással.

Feyerabend 1573-tól megjelentetett, nagyrészt oszmán témájú több kiadványában.¹³² Ezeket a képeket tehát – melyek már Herberstein frankfurti útleírásánál évekkel korábban kiadott könyvekben is szerepelnek – nem értelmezhetjük Herberstein követi útjait bemutató ábrázolásokként.

Papp, Júlia

Les illustrations en rapport avec la Hongrie dans les publications de Siegmund von Herberstein

Diplomate actif dans la première moitié du 16e siècle, Siegmund von Herberstein a enrichi ses relations de voyage sur la Russie et ses ouvrages auto-biographiques avec des illustrations, dont quelques unes sont en rapport avec la Hongrie. Augustinus Hirschvogel a préparé les représentations des monarques visités par Herberstein – entre autres Louis II – et de ses voyages diplomatiques – entre autres son parcours en Hongrie. Pourtant, les portraits des monarques portant des cuirasses fantaisistes ne sont nullement authentiques : ils imitent les gravures sur bois préparées par Hans Burgkmair senior, autour de 1509-1512, pour la *Genealogia* de Maximilien Ier et les cuivres créés en 1540, mais parus seulement en 1618 dans l'*Augsburger Geschlechterbuch*. Hirschvogel, commissionné par Herberstein, a plus tard préparé des représentations en forme de médaillon plus authentiques (du moins selon les standards de l'époque), puisque préparées d'après des peintures, gravures et médailles représentant les monarques en question. Tandis que les représentations n'ont plus réémergé dans son oeuvre, les portraits en forme de médaillon et les scènes de voyage se rencontrent souvent dans les publications ultérieures de Herberstein. On y trouve également la représentation de l'épisode majeur de sa carrière : sa visite au camp militaire de Soliman Ier, qui avait lieu en automne 1541, après la prise de Buda par les Ottomans. Il existe deux monuments visuels supplémentaires des négociations qui ont permis d'éviter que les Ottomans défilent contre Vienne. Manifestant une disposition exagérée à l'auto-représentation, Herberstein a illustré ses publications biographiques avec six portraits de lui-même portant des costumes variées d'ambassadeur. Il avait porté l'une de ces costumes à l'occasion de sa visite à Buda en 1541, l'autre lui avait été offerte par Soliman Ier.

Keywords: 16th century, cultural history, book illustration, armor, fictitious portraits, Siegmund von Herberstein, Augustin Hirschvogel, II. Lajos, Donat Hübschmann, *Genealogie*, *Augsburger Geschlechterbuch*.

¹³² Ld. például: FRONSPERGER, Leonhard, *Kriegßbuch. Ander Theyl...* Frankfurt, Feyerabend, 1573, XVr, LXXIIIr, LXXVr; Vasco Diaz TANCO, *Türkische Chronica, Warhaffte einigentliche und kurtze Beschreibung der Türcken Ankunfft, Regierung, Königen und Keysern, Kriegen, Schlachten, Victorien und Sigen, wider Christen und Heyden... Vormals auß Italiänischer Sprach in unser Teutsche verdolmetscht durch... Heinrich Müller*. Gedruckt zu Franckfurt am Mayn, Feyerabend, 1577, 55r; LONICER, Philipp, *Chronicorum Turcicorum. In quibus Turcorum origo, principes, imperatores, bella, praelia, caedes, victoriae, rei que militaris ratio...* Tomus primus. Francoforti ad Moenum, Feyerabend, 1578. 5r; Uő, *Chronicorum Turcicorum, In quibus diversorum regnorum, urbium, insularum, vastationes et occupationes a divesis autoribus exponuntur...* Tomus secundus. Francoforti ad Moenum, ex officina Georgium Coruinum, impensis Sigismundi Feyrabendij 1578, 117r. stb. Feyerabend kiadványának illusztrációiról ld.: MENDE 1968, i. m. 12–13.